

MAHMUD PAŞA MENKİBESİ ÜZERİNDE DİL BİLGİSEL VE HALK BİLİMSEL BİR İNCELEME

Ferhat ASLAN* - Enfel DOĞAN**

Özet

Bu makalede, 15. yüzyılda yaşamış, Fatih Sultan Mehmed'in vezirliğini yapmış, Osmanlı'nın önemli devlet adamlarından biri olan Mahmud Paşa'nın şahsiyeti etrafında teşekkül eden efsaneleri içeren "Menâkıb-ı Mahmûd Paşa-yı Veli" isimli yazma eser üzerinde alanlar arası bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

Makalenin giriş kısmında menakıpnameye konu olan Mahmud Paşa'nın hayatı tarihî zeminde ele alınmış, ayrıca yazmanın fizikî özellikleri hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde metnin çevriyazısı verilmiş; ikinci bölümde metin, dil bilgisel bir incelemeye tâbi tutulmuştur. Üçüncü bölümde ise, menakıpnamede yer alan başlıca dört efsane; efsanenin epizotları, efsanede geçen kahramanlar, zamanlar, mekânlar ve motifler bakımından ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mahmud Paşa, Menâkıb-ı Mahmûd Paşa-yı Veli, efsane, menkıbe, dil bilgisi.

GRAMMATICAL AND FOLCLORIC ANALYSIS ABOUT MAHMUD PASHA LEGEND

Abstract

This article is included an interdisciplinary research on a manuscript named as "Menakıb-ı Mahmud Pasha-yı Veli" which includes legends about Mahmud Pasha who was one of the leading statemen and vizierate of Fatih Sultan Mehmed lived in XVth century.

* Araş. Gör., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halk Edebiyatı Anabilim Dalı, faslan@istanbul.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, enfel@istanbul.edu.tr

At the introduction of article, it was dealt with life of Mahmud Pasha in historical perspective and the physical characteristics of manuscript.

At the first chapter, it was given transcription of text and at the second chapter the text was analyzed with grammatical method. At the third chapter it was mentioned about mainly four legends in the menakıbnâme epizots of legends, characters, place and times, leitmotives in the legend.

Key Words: Mahmud Pasha, Menakıb-ı Mahmud Pasha-yı Veli, legend, grammar.

GİRİŞ

a) Mahmud Paşa'nın Hayatı

15. yüzyılın önemli devlet adamlarından biri olan Mahmud Paşa (öl. 878/1474)'nın doğum tarihi, doğduğu yer ve ailesi ile ilgili kesin bilgiler elde mevcut değildir. Hristiyan bir aileden geldiği konusunda ittifak edilmekle birlikte, milliyetinin Rum, Sırp veya Bulgar olduğu hakkında farklı görüşler öne sürülmektedir. Çocuk yaşlarda iken Edirne'ye getirilmiş, sarayda bir Müslüman olarak iyi bir eğitim almıştır.

II. Mehmed tahta çıktıktan sonra ocak ağası olarak görevlendirildi (1451). İstanbul'un muhasarasına katıldı. Fetihten sonra vezirliğe (1454), daha sonra da Belgrad kuşatmasında şehit olan Dayı Karaca Bey'in yerine Rumeli Beylerbeyiliğine getirildi. Akabinde de sadrazamlığa atandı (1456). İki dönem hâlinde, toplam on yedi yıl sadrazamlık yaptı.¹

Anadolu'da ve Rumeli'de (Amasra, Çatalca, Sinop, Trabzon; Midilli, Bosna, Eğriboz vb.) birçok fetih gerçekleştirdi, Fatih Sultan Mehmed'le birlikte onlarca sefere katıldı.

Fatih Sultan Mehmed'le birlikte katıldığı Karaman seferinden sonra, takip edip yakalamakla görevlendirildiği Karamanoğlu Pîr Mehmed Bey'i ele

¹ Şehabeddin Tekindağ, "Mahmud Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara 2003, s. 376-377.

geçiremeyişi, akabinde de Padişah'ın verdiği diğer bir görev olan Karaman esnaf ve sanatkârlarının İstanbul'a göç ettirilmesinde ihmallerinin bulunduğu iddia edilmesi gibi birtakım sebepler sonucunda Rumeli beylerbeyliğinden ve sadrazamlıktan azledildi (1468).²

Bir yıl kadar sonra kaptanıderyalığa getirildi (1469-70). Fatih'le birlikte katıldığı Eğriboz seferi sonucunda kalenin ele geçirilmesinde büyük yararlıklar gösterdi. 1472'de tekrar sadrazam olarak görevlendirildi. Otlukbeli Savaşı'nın kazanılmasında büyük emeği olmasına rağmen, Uzun Hasan'ın takip edilip yakalanması şeklindeki bazı görüşlere iltifat etmemesi gibi çeşitli sebeplerle savaştan sonra ikinci defa sadrazamlıktan azledildi (1473).

Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Şehzade Mustafa ile ailevi bir nedenle aralarında husumet olduğu ve şehzadenin Karaman valisi iken genç yaşta vefat etmesinde dahlinin bulunduğu gibi bazı söylentiler sonucunda Padişah'ın emriyle Yedikule zindanlarına hapsedildi. Kısa bir zaman sonra da yine Padişah'ın emriyle idam edildi (1474). Yine İstanbul'da kendi yaptırdığı caminin (Mahmud Paşa Camii) haziresinde kendi yaptırdığı türbeye defnedildi.³

Mahmud Paşa'nın idam edilmesi halk ve çeşitli gruplar tarafından tepkiyle karşılanmış, Paşa'nın büyük bir zulme ve gadre maruz kaldığına inanılmış ve zamanla Mahmud Paşa'yı yücelten, onu idam ettiren yöneticileri yeren menkıbeler ortaya çıkmış, Paşa'nın şehitliğine ve veliliğine hükmedilmiştir.⁴

Devlet adamlığının yanı sıra şairlik yönü de olan Mahmud Paşa, şiirlerinde Adnî mahlasını kullanmıştır. Türkçe ve Farsça iki divanı vardır. Türkçe divanını Bilâl Yücel yayımlamıştır.⁵

² Abdülhamit Birışık, "Mahmud Paşa", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, YKY, c. 2, İstanbul 1999, s. 70.

³ Tekindağ, a.g.m., s. 377.

⁴ Bk. İlber Ortaylı, "Osmanlı Toplumunda Yönetici Sınıf Hakkında Kamuoyunun Oluşumuna Bir Örnek - Menâkıb-ı Mahmud Paşa-i Veli", *Türkiye ve Ortadoğu Anıme İdaresi Enstitüsü Dergisi* (Prof. T. Bekir Balta Armağanı), Ankara 1974, s. 37-40.

⁵ Bilâl Yücel, *Mahmud Paşa, Adnî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2002, 256 s.

b) Menâkıb-ı Mahmûd Paşa-yı Velî Yazmasının Fizikî Özellikleri

Menkıbe metni, Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Koleksiyonu 2187 numarada kayıtlı olan ve üç eserden oluşan bir mecmuanın içindedir. Mecmua nüshası arkası meşin, üstü bez cilt bir nüshadır. Kâğıt türü sarı, kalın kâğıttır. Ebadı küçük boy (185x120, 140x85 mm) olup her sayfada 19 satır bulunmaktadır. Metin harekesizdir. Yazı türü ise talik kırmasıdır.

Eserin adı, üç eserden oluşan mecmua nüshasının başında Menâkıb-ı Ayasofya, **Menâkıb-ı Mahmûd Paşa-yı Velî** ve Selmân Divanı olarak belirtilmiştir. Mahmud Paşa Menâkıbı nüshanın 18b-31a numaralı varakları arasında bulunmaktadır. Nüshada tarih kaydı da bulunmaktadır (15 Zilkade 1188 / 17 Ocak 1775).⁶

1. METNİN ÇEVİRİYAZISI

[18b] ⁽¹⁰⁾ Bu dağı târîh ve menâkıb-ı Mahmûd Paşa-yı Velî'nün menâkıbıdır. ⁽¹¹⁾ Merhûm ve mağfûr Mahmûd Paşa-yı Velî Hâzretlerinin ⁽¹²⁾ zamân-ı şabâvetinden, vefâtına deġin vâkı' olan hâlleri. ⁽¹³⁾

Evvelâ; İstanbul'ı fetih iden Sultân Mehemmed Han'ın babası Murâd Gâzî ⁽¹⁴⁾ mahmiyye-i Edirne'de sâkin iken 'âdet ve kânûnları bu idi ki ⁽¹⁵⁾ 'adâlet ve zulmleri ma'lûm olmağ-ı için her kâdî olan ⁽¹⁶⁾ mahallere kendü cânibinden bir mu' temedün-'aleyh kimesneleri ⁽¹⁷⁾ hafıyye gönderüp, ahvâl-i vilâyet nice idiġin muhtâlî' ⁽¹⁸⁾ olurlar idi.

İttifâkan Sultân Murâd Han Gâzî'nün ⁽¹⁹⁾ adamlarından bir şâhib-i fehîm ü ferâset şâhibi kimesne, [19a] ⁽¹⁾ Rum ili'ne tecessüs için gönder[il]üp kaşaba-i Manaşır'a dâhil olup. ⁽²⁾ Meġer eyyâm-ı bahârda kaşabadan hâric bir yerden

⁶ Çeşitli kütüphanelerde pek çok nüshası bulunan Mahmud Paşa Menkıbeleri ile ilgili şu çalışmalar yapılmıştır: İlber Ortaylı, a.g.m. // Neşe Çelik, *Menâkıb-ı Mahmûd Paşa (Giriş-Edisyon-Kritikli Metin, Dil İncelemesi-Nüsha Farkları, Sözlük)*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Programı, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 1998. // Mehmet Dursun Erdem, Muhammet Kuzubaş, "Menkıbe-i Sultan Murad (Giriş-Dil İncelemesi-Çeviri-yazı Metin)", *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/2, Spring 2007, s. 217-229.

Ancak üzerinde çalıştığımız bu nüsha ilk kez tarafımızdan tespit edilmiştir. Geç dönemde istinsah edildiği için de özellikle dil incelemesi bakımından diğer nüshalardan farklılık arz etmektedir. Ayrıca yukarıda zikredilen çalışmalarda menkıbe halkbilimsel açılardan herhangi bir değerlendirmeye tâbi tutulmamıştır.

geçerken bir kimesne ⁽³⁾ üç-dört yüz miqdârı keşîş bir yere cem‘ olup birbiriyle ⁽⁴⁾ mübâhase iderken râst gelüp ruhbânun birisinden su‘âl ⁽⁵⁾ ider ki: “Bunların cem‘iyyetine sebep nedür?” diyü. Keşîşün biri ⁽⁶⁾ cevâb virür ki: “Her sene ‘âdetimiz budur ki bir müşkil ‘ilm içinden ⁽⁷⁾ intihâb ideriz dağı mâbeynimüzde murâd olunur. Meclisde ⁽⁸⁾ ol mes‘eleyi her kim fetğ ider ise anı ulu ruhbân ideriz.” ⁽⁹⁾ didikde Sulţân Murâd merhûmunun tarafından olan kimesnenün ⁽¹⁰⁾ kulağına bunların müşâhabeti gelür. Pek kulağını bunların ⁽¹¹⁾ mübâhâşelerine virüp müşâhede idüp otururken bunların ⁽¹²⁾ aralarından bir uzun boyılı cüvân görür ki bunlar niçe seneden ⁽¹³⁾ berü fetğ idemedikleri mes‘ele-i müşkileyi ayağ üzere kaıkup ⁽¹⁴⁾ ve ilerüye varup fetğ idüp cevâb virür. Hemân-dem ruhbânlar ⁽¹⁵⁾ bu cüvâna iltifât ve ta‘zîm eyleyüp küllî ri‘âyetler iderler. ⁽¹⁶⁾ Sulţân Murâd Han Gâzî’nün tarafından olan kimesne ⁽¹⁷⁾ su‘âl eyledikde...⁷

Sulţân Murâd Han’un tarafından giden ⁽¹⁸⁾ kimesne günlerde bir gün Edirne’ye geldi. Etrâfda muıttali‘ oldığı ⁽¹⁹⁾ ahvâllerinden Sulţân Murâd Han Hazretleri’ne ‘arz eyledi. [19b] ⁽¹⁾ Esnâ-i kelâmda şehr-i Manaştır’a uğrayup ve ruhbânların ⁽²⁾ ol şahrâda keşîşlerini eyledikleri cem‘iyyetleri ve ‘ilm-i ⁽³⁾ İncil’den nice müddet fetğ idemedikleri mes‘ele-i müşkileyi ol ⁽⁴⁾ cüvân fetğ eylediğın ve ziyâde ‘aql ve ferâsetini taıtır idüp ⁽⁵⁾ Pâdişâh’un hizmet-i şerîflerine lâyıı bir cüvândur diyü ta‘rîf ⁽⁶⁾ idince pâdişâhın bi‘z-zarûri tabi‘at-i şerîfleri ol cüvânun ⁽⁷⁾ zekâsına mâ‘il olup huıur-ı şerîflerine getür[il]mesini murâd eylediler. ⁽⁸⁾ Fi‘l-hâl nâme yazılıp “Adamlar ta‘yîn olınup Manastıra babası ⁽⁹⁾ kaışşâba göndereler; vuşul bulduıda oğunu varan adamlar ile ⁽¹⁰⁾ âsitâne-i sa‘âdetüme irsâl eylesiz.” diyü, “Der-i devletümde istiıdâma ⁽¹¹⁾ lâyıı imiş” diyü fermânlar varup vuşul bulunca nâme der-i Manastır’a ⁽¹²⁾ babası kaışşâba vâşıl olduıda “Benüm oğuma şimdi hükmüm ⁽¹³⁾ geçmez, ruhbânlar arasındadır; ammâ ruhbânlara varup su‘âl [idelüm] ⁽¹⁴⁾ ve söyleyelüm bir yere cem‘ olsunlar. Ođuma dağı ahvâli ⁽¹⁵⁾ bildürelüm. Cem‘iyyetün ittifâkıyla nice ma‘kül görürler ise ⁽¹⁶⁾ öylece ideriz” diyüp ruhbânları cem‘ idüp ve ahvâli ⁽¹⁷⁾ ifade idince cümlesinin ma‘lûmı olduıda gülüvv idüp ⁽¹⁸⁾ kimisi virilsün ve kimisi virilmesün diyü mücâdeleye düşdiler. ⁽¹⁹⁾ Âıirü‘l-emr kaışşâb-zâdeyi meclise da‘vet eyleyüp ahvâli [20a] ⁽¹⁾ bir bir hikâyet itdiler.

⁷ Metinde bu cümle yarım bırakılmıştır.

Nice müddet imiş ki ol cüvân vâkı'asında ⁽²⁾ görür imiş: “Be-her-ḥâl imāna gelürsin ve Sultān Murād'a dāhil ⁽³⁾ olursın.” Bu aḥvāl için yolları gözedir imiş. Bu aḥvālî ⁽⁴⁾ eşitdikde derūnından Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a şükrlere idüp cevāb ⁽⁵⁾ virür ki: “Siz bilürsüz; ulularımıza cemī'an muṭī'iz.” Keşîşlerüñ ⁽⁶⁾ ba' zısı virilsün ve ba' zısı virilmesün dirler idi. Āḥirü'l-emr ⁽⁷⁾ içlerinden biri eydür: “Virilsün diyenler başka dursun, virilmesün ⁽⁸⁾ diyenler başka dursun. Baḳalum ḳanḡısı ziyāde ise anı ideriz” ⁽⁹⁾ didi. Ḳur'a şaldılar; ḳur'a, virilsün diyenler üzerine geldi. ⁽¹⁰⁾ Ol söze tābi' olup daḡı ol cüvānı Sultān Murād'ıñ ⁽¹¹⁾ tarafından gelen kimesneye teslim iderler. Hemān ol vaḳt ⁽¹²⁾ ismini Maḥmūd ḳodılar daḡı Manastır ahālisi bir yere cem' ⁽¹³⁾ olup bir 'azīm mermer direḡi arabaya yükledüp ⁽¹⁴⁾ ol cüvānı ḳasabadan ṡaşra bir mīl miḳdārı berāber götürüp ⁽¹⁵⁾ ayrıldıkları maḡalde ol mermer direḡi diküp nişān ⁽¹⁶⁾ iderler. Şimdi daḡı ol direḡe “ayrılık direḡi” ⁽¹⁷⁾ dirler.

Muḡaşşal-ı kelām: Maḥmūd'ı Edirne'ye Sultān Murād'ıñ ⁽¹⁸⁾ ḡuzūr-ı şerīflerine getürdiler. Sultān Murād ol cüvāndan ⁽¹⁹⁾ ve ḡarekāt ve sekenāt ādābından ziyāde ḡazz idüp. [20b] ⁽¹⁾ Meḡer ol zamānda Menlā Gürānī, Sultān Murād'ıñ ḡ'ācesi ⁽²⁾ idi. Sultān cevāb idüp didi ki: “Ḥ'āce efendi! ⁽³⁾ Bu cüvānı 'ilm-i Furkān'dan ve Mezḡeb-i Ḥanefiye'den ta'lim eylesesiz; ⁽⁴⁾ zīrā 'ilm-i İncīl'de mahāreti var imiş.” diyince Menlā Gürānī ⁽⁵⁾ Ḥāzretleri daḡı “Emr pādīşāhumıñ” diyüp başladı bu cüvāna ⁽⁶⁾ 'ilm ta'limine. İki sene ta'lim eyledi.

Pādīşāh-ı 'ālem bir gün ⁽⁷⁾ 'ulemā-yı 'izāma ḡaber gönderdi “Bu gün Sarāy-ı 'Āmire'ye cem' ⁽⁸⁾ olalar” diyü. “Bir imtiḡān olınacaḡ ḡulum vardır. Dilerüm ki imtiḡān oluna.” ⁽⁹⁾ Ber-mūcib-i fermān 'ulemā-yı 'izām sarāy-ı pādīşāha cem' olurlar. ⁽¹⁰⁾ Ol gün 'azīm ziyāfetler olunup ve cümlesine ḡil'atler virilüp. ⁽¹¹⁾ Meḡer ol zamānuñ iḡtiyārı ve cümleñ kibārı ḡāzī' asker 'Ali Efendi ⁽¹²⁾ dirler imiş. Ḳapucılar ketḡüdāsına cevāb eyledi ki: “Aḡa oḡlum! ⁽¹³⁾ Şimden-girü ol imtiḡān olınacaḡ kimdür, gelsün” diyü buyurdılar. Ḳapucılar ⁽¹⁴⁾ ketḡüdāsı daḡı içerü girüp fi'l-ḡāl Maḥmūd Aḡa'yı getürdi. ⁽¹⁵⁾ Gördi ki bir siyāh 'aba ile içerü girince ḡāzī' asker 'Ali Efendi ⁽¹⁶⁾ cevāb eyledi ki: “Buña evvel tūlbend 'entāriler ve sādeler geydürüp ⁽¹⁷⁾ getüresiz” diyüp “Ehl-i 'ilm meclisinde bu ḡiyāfet olmaz” didi. ⁽¹⁸⁾ Hemān-dem Maḥmūd Aḡa'yı çevirüp başına destār ve pāk libāslar ile zeyn ⁽¹⁹⁾ idüp meclis-i 'ulemāya getürdiler, ta'zimen cümlesi ḡiyām eylediler. [21a] ⁽¹⁾ Maḥmūd Aḡa daḡı cümle 'ulemānuñ ellerin pūs idüp ḡaḡ aḡaḡa bir yere ⁽²⁾ oḡurdu. Andan şoñra 'ulemā efendiler her

tarafdan başladılar buña mes'ele⁽³⁾ su'âl itmesine. Her kim ne su'âl ider ise bilâ-tereddüd cümlesine⁽⁴⁾ cevâb virüp. Ba' de kızî asker 'Ali Efendi dağı bir mes'ele su'âl eyledi.⁽⁵⁾ Maḥmūd Ağa dağı cevâb ider ki: “Bu mes'eleyi, Sultân'um a'lemdür” diyü⁽⁶⁾ cevâb idüp 'Ali Efendi'nün destini būs idüp yerinde karar eyledi. Ba' de⁽⁷⁾ 'Ali Efendi Ḥazretleri dağı “Āferin, berḥudâr olasin! Bu mes'eleyi⁽⁸⁾ dağı bilürsin, [ammâ] te'eddübe ri'âyeten böyle cevâb eyledün.” diyüp, andan⁽⁹⁾ soñra 'Ali Efendi Ḥazretleri 'ulemâ efendilerün cümlesine diyüp cevâb⁽¹⁰⁾ eyledi ki: “Efendiler! Bu oğlumuz cümlemüzden efdal kimesnedür.” ve bir dâne⁽¹¹⁾ maḥzar yazup pâdişâha gönderdiler.

Pâdişâh maḥzarı gördüğü gibi⁽¹²⁾ şükr-i Yezdân idüp 'ulemâ efendilere tekrâren hil'atler geydürürler.⁽¹³⁾ Andan soñra irtesi gün Sultân Murâd Ḥan Ğâzî Ḥazretleri,⁽¹⁴⁾ veziri olan Koca İbrâhîm Paşa'ya ḥaṭṭ-ı hümayün gönderür ki:⁽¹⁵⁾ “Lala! Senden ricâm oldur ki: Bir ehl-i 'ilm kulum vardur; 'ilmine⁽¹⁶⁾ ri'âyeten ve ḥilmine ḥimâyeten vezir itmek murâd-ı hümayünumdur. Ḥaṭṭ-ı⁽¹⁷⁾ hümayünüm vuşulinde kürki ilbâs idüp gönderesin.”

Ḥaber geldikde⁽¹⁸⁾ kürki geydürüp gönderdi. Şimdi vezir-i şânî olup üç gündən⁽¹⁹⁾ soñra Maḥmūd Paşa'yı vezir-i a'zam idüp 'adâletle tamâm üç [21b]⁽¹⁾ sene vezir olup. 'Ākıbetü'l-emr sâ'ir vüzerâ bünyâd-ı ḥasedi⁽²⁾ binâ itmeğe şürü' idüp Maḥmūd Paşa hakkında envâ'-i ğalîz ve nâ-ma'kül⁽³⁾ şeyler söylerler. Sultân Murâd ziyâde bî-ḥuzûr olup. Bir gün “Maḥmūd⁽⁴⁾ Paşa'yı tiz taşra sarây önüne çıkarın” diyü emr idüp çıkardıklar-⁽⁵⁾ -ında “Elbetde katl olınsun, boynunu ursunlar” diyü fermân olındı. Sultân⁽⁶⁾ Murâd merḥûma dağı sarây önünde bir serir kırdılar. Oṭurdı.⁽⁷⁾ Ve Maḥmūd Paşa'nun elleri bağı ol maḥalle getürdiler. Pâdişâh'ın ihtiyâr⁽⁸⁾ kılları cemî'an feryâd u figân iderek ricâ eylediler. Sözleri geçmeyüp⁽⁹⁾ müteḥayyir kıldılar. Āḥirü'l-emr “Bu vücüd-ı şerîf kimesne[yi] telef eylemek lâyıķ⁽¹⁰⁾ değıldür” [diyü] pâdişâha varup ricâ eyledikde Sultân Murâd Ḥan Ğâzî⁽¹¹⁾ Ḥazretleri yine ğazaba gelüp “Yöḥsa benüm emrüm emr değıl midür! Elbetde⁽¹²⁾ urulsun!” diyü emr idince cellâd n'eylesün? İki üç adım ilerüye varup⁽¹³⁾ tîğ-i bî-amânun çeküp ḥavâle eyledikde hemân-dem Maḥmūd Paşa⁽¹⁴⁾ kırdığı yirden ğâ'ib oldı. Ol arada olanlarun birisi⁽¹⁵⁾ bu sırâ vâkıf olamadılar. Sultân Murâd Ḥan dağı ziyâde bî-ḥuzûr⁽¹⁶⁾ olup sarâyâ geldiler. Ḥalk “Āferin Maḥmūd Paşa'ya! Siḥr-ile kendüyi⁽¹⁷⁾ ḥalâş eyledi.” diyü velveleye düşdiler.

Meğer bu ahvâl şoñ ⁽¹⁸⁾ dīvānda vaqi' olmuş-ıdı. İttifākān ol haftanuñ cum'a günü ⁽¹⁹⁾ Muştāfā Paşa Köprüsü'nden bir ihtiyār adam seherī gider iken [22a] ⁽¹⁾ Edirne'ye yakın bir yerde oturur iken iki kimesne gördi ki biri bir pīr ⁽²⁾ ve birisi bir muhteşem ve mülebbes bir güzel kimesne, ol pīrūñ öñinde ādāb ⁽³⁾ birle oturmuş. Bu köyli ihtiyār geçerken ol pīr ol ihtiyārı ⁽⁴⁾ çağırıp, ol ihtiyār dağı merkebden inüp, yanlarına varup ⁽⁵⁾ ādāb ile selām virdi. "Aleyke" didiler. Ol pīr ihtiyāra eydür ki: ⁽⁶⁾ "Bizleri bildüñ mi?" Ol dağı: "Bilmedüm sulţānum." didi. "Benüm ismüm Hızır 'aleyhi's-selām ⁽⁷⁾ ve bunuñ ismi Maḥmūd Paşa'dur. Bu şehriñ pādişāhınuñ vezīridür. ⁽⁸⁾ Buña bühtān eylediler ve nā-ḥaḳ yere katl itmek diledi[ler]. Allāh te'ālā emriyle ⁽⁹⁾ ben ḥalāş eyledüm. Saña bundan çok fā'ide vardır. Bu şehriñ ⁽¹⁰⁾ pādişāhına varasın, benüm ağzumdān diyesin ki: "Maḥmūd[ı] ol cānibe ⁽¹¹⁾ gönderdüm. Olmaya ki bir kılına ḥaḫā gele; zīrā çok zarar görür." ⁽¹²⁾ Hemān-dem ol ihtiyār ta'cilen Edirne'ye gelüp ve sarāy kapusına ⁽¹³⁾ toğrı varup, merkebin bir yere bağlayup içeri Pādişāh'a gider ⁽¹⁴⁾ iken kapucılar māni' olurlar. Kapu ağaları bu pīri gördüklerinde ⁽¹⁵⁾ "Bunuñ bir aşlı vardır. Böyle 'acele gelmeğe sebep nedür, ne ḥaber var?" ⁽¹⁶⁾ diyü su'āl eylediler: "Pādişāh'uma bir ḥayrlu ḥaberüm vardır." ⁽¹⁷⁾ didikde pādişāha 'arz eylediler. Pādişāh emr ve izn virdi, ⁽¹⁸⁾ pīri getürdiler. Pīr geldiği sâ'at Sulţān Murād'uñ endāmına ⁽¹⁹⁾ lerze düşüp yüzi üzerine yıkılıp 'aḳlı gitti. İç ağaları [22b] ⁽¹⁾ ol gelen pīre ne 'aceb naḫs ve şüm kimesne imişsin diyü 'itāb ⁽²⁾ itmeğe başladılar. Pādişāh'uñ 'aḳlı biraz başına gelür, emr ider ki: "Ol ⁽³⁾ kimesneyi getirüñ." dir. Pīr geldiği gibi Pādişāh'uñ ḥuzūrında yer ⁽⁴⁾ öpüp ādāb ile ṭurur. Pādişāh dağı su'āl idüp dir ki: "Ne ⁽⁵⁾ ma'ḳüle kimesnesin?" diyü su'āl [ider]. Ba'dehū pīr dağı cevāb ider ki: "Re'āyā ⁽⁶⁾ ḳullarındānum. Bir maşlaḫat için şehre gelür iken, filān maḫalde ⁽⁷⁾ bir yüksek yerde iki kimesne oturur gördüm. Biri bir pīr-i ⁽⁸⁾ muhteşem ve birisi mülebbes kişi. Ol pīr beni çağırıp didi ki: ⁽⁹⁾ 'Ben Hızır 'aleyhi's-selāmum ve bu kimesne bu şehriñ pādişāhınuñ vezīridür. ⁽¹⁰⁾ Bunı nā-ḥaḫ yire katl itmek diledi. Allāh te'ālānuñ emri ile ⁽¹¹⁾ ben ḥalāş eyledüm. İnşallāhu te'ālā yarın Maḥmūd'ı ol cānibe ⁽¹²⁾ irsāl iderem. Olmaya kim bir kılına ḥaḫā gele. Şoñra ziyāde zarar ⁽¹³⁾ görür, kendüsine ḥaber vir!' diyü bize böyle emr eyledi. Emr pādişāhumuñdur." ⁽¹⁴⁾ didi. Pādişāh ḫazretleri bu cevābi eşidüp ol ihtiyārı ⁽¹⁵⁾ faḳrdan müstağnī idüp ziyāde in'ām eyledi. Andan-şoñra ⁽¹⁶⁾ pādişāh vüzerāya emr eyledi ki: "Edirne eṭrāfına varup, Maḥmūd ⁽¹⁷⁾ Paşa'yı ḳanda bulurlar ise alup mu'azzez ve mükerrem getüresiz." ⁽¹⁸⁾ didi. Vezīrler dağı n'eylesünler, envā' bī-ḥuzūrlik ile baḫr-i gama ⁽¹⁹⁾ düşüp, ḡam-nāk

gidüp Edirne eṭrāfını gezerler; aḥşama dek [23a] ⁽¹⁾ bulamazlar. Ḥaber virdiler irtesi gün ki dīvāndur. Erbāb-ı dīvān cemī'an ⁽²⁾ dīvāna gelürler. Ol yerde ki Maḥmūd Paşa'yı katl itse gerek idi, ⁽³⁾ ḡā'ib oldı; yine ol yerde şabāḥ namāzını edā idüp ellerini Cenāb-ı ⁽⁴⁾ Ḥaḳḳ'a tutup tażarru' ve niyāz üzre bulurlar. Vüzerā hemān-dem Maḥmūd ⁽⁵⁾ Paşa'nun pāyına düşerler ve hezār iltifāt ile sarāya getirürler. ⁽⁶⁾ Sulṭān Murād Ḥan Ḥazretleri daḫı sürürından ol gün dīvān ⁽⁷⁾ itdürmeyüp sarāyuñ ortasına varınca Maḥmūd Paşa'ya ⁽⁸⁾ karşı çıkdı. Maḥmūd Paşa daḫı Pādişāh'ın ayaḳlarına yüzini ⁽⁹⁾ ve gözünü sürdükde Pādişāh daḫı ağlayarak "Maḥmūd saña ⁽¹⁰⁾ zūlm itdük, 'afv eylesesiz." diyü 'özrler diledi. Maḥmūd Paşa ⁽¹¹⁾ eydür: "Pādişāhum, 'aceb olmaz [ki] ehl-i 'ilme ve şāḫib-i ḫilme kādımiden ⁽¹²⁾ ḥased olagelmişdür." diyü cevāb virür. Andan-şoñra Sulṭān Murād ⁽¹³⁾ Maḥmūd Paşa'ya yüz bin aḳça teraḳḳī ile vezīr-i a' zamlıḡın ⁽¹⁴⁾ muḳarrer idüp kürk geydürdi.

Pādişāh-ı 'ālem ḥazretleri ⁽¹⁵⁾ daḫı üç aydan-şoñra dār-ı fenādan dār-ı beḳāya rıḫlet ⁽¹⁶⁾ buyurdılar, raḫmetu'llāhi 'aleyhi raḫmeten vāsi'aten. OḒlı Sulṭān ⁽¹⁷⁾ Meḫmed Ḥan ḥazretleri serīr-i salṭanata cülūs idüp, ḳānūnları ⁽¹⁸⁾ üzre kırk gün mātem tıdub turur iken Kıyım ḫanı ⁽¹⁹⁾ Kıyım cānibinden otuz kırk bin miḳdārı Tatar ile [23b] ⁽¹⁾ Sulṭān Murād'ın vefātın eşitdikde gıceyi gündüze ḳatup ilḒar ⁽²⁾ ile Edirne'ye gelür. Şimden şoñra salṭanat ve ḫükümet bizümdür, diyü ⁽³⁾ Edirne eṭrāfında ḳonarlar. Sulṭān Meḫmed Ḥan ḥazretleri daḫı bu aḫvālī ⁽⁴⁾ göricek Maḥmūd Paşa'yı ḫuzūrlarına ḳaḒırup: "Lala! Nice itmek gerekdür?" ⁽⁵⁾ diyü su'al idüp ve "Be-her-ḫāl buña bir fikr ve tedbīr ve tedārik lāzımdur!" ⁽⁶⁾ diyü buyururlar. Maḥmūd Paşa daḫı Sulṭān Meḫmed'e eydür: "Pādişāh'um! ⁽⁷⁾ 'Ālī himmetiñüz berekātıyla anlarıñ tedārikleri görülmüşdür." diyü cevāb virirler. ⁽⁸⁾ Pādişāh daḫı: "Lala! Göreyim seni!" diyü cevāb iderler. Maḥmūd Paşa ⁽⁹⁾ daḫı hemān-dem tedārik idüp otuz kırk nefer bellü başlusına ḳaftānlar ⁽¹⁰⁾ iḫzār idüp, zehr ile memlū idüp daḫı vāfir hedāyā- ⁽¹¹⁾ -lar ile Maḥmūd Paşa kendüsi Tatar 'askerine varup peşkeşleri ⁽¹²⁾ çeker ve: "Şimden şoñra salṭanat sizüñdür; ammā luṭf idiñüz, bize on ⁽¹³⁾ beş gün mūhlet virin, mātemimiz tamām ola. Ve ṭavarlarımız yabanda- ⁽¹⁴⁾ -dur. Gelsün ki esbābımızı getürelüm." diyü ricā ider ve Tatar beḒlerine ⁽¹⁵⁾ kendü eliyle ḳaftānlar geydürür. Anlar daḫı ḳabūl idüp va' de virürler. ⁽¹⁶⁾ Maḥmūd Paşa daḫı 'acele ile pādişāha gelüp eydür: "Pādişāhum! ⁽¹⁷⁾ 'Avn-i ilāhī ile Tatar 'askeriniñ şerr ve fesādlarını def'e çāre ⁽¹⁸⁾ buldum." diyü ḫaber virdi; "Va' d ile zehrlü ḳaftānlarını

tertüb [idüp]⁽¹⁹⁾ her birisine kendü elümle geydürdüm.” Sultân Mehemmed Han Hazretleri [24a]⁽¹⁾ tesellî bulur. Andan Maḥmūd Paşa bekâr ʔâʔifesiyle at oğlanı⁽²⁾ kısmından on biñ miqdârı kimesne yazup her birine kılıç⁽³⁾ üleşdürüp tenbîh eyledi ki: “On beş gün şabr eyleñ. Hudâ-yı Müteʔâl⁽⁴⁾ hazretleri bize fırsat virür ise, göreyim sizi.” didi; “İnşallâh⁽⁵⁾ Tataruñ toḥmaları(?) cümlesi sizüñ olsun.”

Bu cānibden ise Tatar⁽⁶⁾ beğleri ol kaftānları her gün geyüp vaʔ de gözedür idi. On⁽⁷⁾ beş gün tamām olıcaḳ Tatar beğüñün vaʔ desı yetüp vefāt ider.⁽⁸⁾ Tatar hanuñ firāḳı bunlara teʔşir idüp her birinüñ başı ḳayusı⁽⁹⁾ olup perākende olmağa başladılar. Hemān-dem Maḥmūd Paşa ol hāzır⁽¹⁰⁾ eyledikleri levende “Bre ḳomañ, ḳurdum!” diyü işāret eyledikde Tatar ʔaskerine⁽¹¹⁾ bir kılıç çaldılar ki Tatarʔdan ancaḳ üç dōrt biñ ḳalāş oldu. ⁽¹²⁾ Maḥmūd Paşa daḳı ʔahdi üzre toḥmaları(?) cümle levendāna cemīʔan⁽¹³⁾ virdi. ʔAvn-i ilāh ile saltanat-ı Āl-i ʔOşmān bu vechle Tatarʔdan⁽¹⁴⁾ ḳalāş buldı. Bu ceng mātemüñ ḳırḳ birinci günü vāḳiʔ oldu. ⁽¹⁵⁾ Andan-şoñra Maḥmūd Paşa nidā itdürdi ki taḳt-ı ḳükümetde vāḳiʔ olan⁽¹⁶⁾ memālik-i Oşmāniyānda cemīʔan donanma-yı hümāyün itdiler.

Baʔ dehü Sultān⁽¹⁷⁾ Mehemmed Han Hazretleriʔne Maḥmūd Paşa dir ki: “Pādişāhum! Şimden-şoñra⁽¹⁸⁾ Ḳoşantiniyye fethine mübāşeret idelüm.” Hemān-dem ol ešnāda⁽¹⁹⁾ mevcūd olan ʔasker-i İslām ile ʔazimet idüp, geçilüp [24b]⁽¹⁾ Burusaʔya vardılar. Sultān Mehemmed ecdād-ı ʔizāmıların ziyāret idüp andan⁽²⁾ İznikʔe vardılar. Üç ay miqdârı İznikʔde sâkin olup Eşref-⁽³⁾ -zāde dimekle meşhūr ʔazizden bīʔat idüp ve Hacı Bayrām Sultānʔdan⁽⁴⁾ el alup üç aydan şoñra İznikʔden göçerler. Ammā Ḳoşantiniyyeʔ⁽⁵⁾ -ye teveccüh iderler. Ḳoca ili tarafından deñiz cānibine Eski ḳisâr nām⁽⁶⁾ mevziʔde ḳarār iderler. Ḳoşantın dimekle maʔrūfa adam gönderürler ki:⁽⁷⁾ “Eğer Sultān Mehemmed Han bu cānibe geldikleri aḳvālinden suʔāl olunur ise ⁽⁸⁾ bu diyāruñ āb u şahrāsınuñ havāsı laḳif olmağla taḳsil-i mizāc⁽⁹⁾ için ve birḳaç gün sizüñle ḳomşu olmaḳ için gelinmişdür, diyesin.” [diyü]⁽¹⁰⁾ varan adama telḳin iderler. Ol maḳalde birḳaç ay sâkin olup⁽¹¹⁾ āḳirüʔl-emr Maḥmūd Paşa Sultān Mehemmed Hazretleriʔne bir gün eydür ki:⁽¹²⁾ “Pādişāhum! Bize ḳarşu yaḳada bir yer olmayacaḳ olur ise ⁽¹³⁾ fetḳ⁸ müyesser olmaz.” dir. Sultān Mehemmed Han Hazretleri: “Lala, sen⁽¹⁴⁾ nice bilürsen öyle eyle!” diyü buyurdılar. Hemān-dem Maḥmūd Paşa⁽¹⁵⁾ bir sığır derisini bir peştemāla ḳoyup, “Pādişāhum! Bu

⁸ Metinde: fetḳi

sığır göni⁽¹⁶⁾ miqdârı yer taleb idelüm.” diyü Koştanşin’e deriyi gönderdiler.⁽¹⁷⁾ Varan adam dağı cevâb ider ki: “Pâdişâhumuz gâhice teneffüs⁽¹⁸⁾ itmek için karşı yakada bir sığır derisi kadar yir ricâ⁽¹⁹⁾ ider.” didikde Koştanşin dağı bilâ-tereddüd: “Baş üzerine, [25a]⁽¹⁾ virelüm!” diyü cevâb virüp icâzet virür. Ba’ dehû Maḥmûd Paşa’ya⁽²⁾ haber geldikde ol sığır derisini bıçak ile ince iplik gibi kesüp⁽³⁾ andan soñra ne miqdâr yer ihâta ider ise ol tirşeyi dolaşdurur⁽⁴⁾ ve der-‘ aqab ol yirde bir hişâr bünyâd iderler. İstanbul’da⁽⁵⁾ Koştanşin bu hâli göricek itdiği işe peşimân olur⁽⁶⁾ ve teşvişe düşer. Lâkin nedâmet fâ’ide itmez, “Ba’ de ħarâbi’l-Başra”...⁽⁷⁾

Ol zamânda İstanbul’un zâhiresi cemî’an Karadeñiz’den gelür⁽⁸⁾ idi. Gelibolı bizüm olmağla Karadeñiz’den zâhire geldikde bunlar⁽⁹⁾ top ile urup gemilerini ġarğ iderler idi. Zâhire kıtlığından⁽¹⁰⁾ bir mertebe zebûn olmuşlardı ki vaşfi mümkün değüldür. Andan-soñra⁽¹¹⁾ ‘ale’l-ġafle on biñ miqdârı adam ile varup otuz üç günde⁽¹²⁾ fetḥ iderler.

Andan Maḥmûd Paşa dağı bir gice Sultân Meḥemmed Ḥan’a:⁽¹³⁾ “Pâdişâhum! Ruhbânlaruñ kavli bunuñ üzerinedür ki Müslümâulardan⁽¹⁴⁾ karadan gemi yürütmeyince İstanbul alınmaz. İmdi biz dağı Pâdişâ-⁽¹⁵⁾ -h[umuz]uñ ‘ulüvv-i himmetleriyle şürü’ idelüm.” Andan-soñra Gedik Paşa’yu⁽¹⁶⁾ yanına alup dağı Oġmeydânı cânibinden bir ġadırğa peydâh⁽¹⁷⁾ iderler, tekerlekler taşnîf iderler, karadan yürütmekle bir mübârek⁽¹⁸⁾ sâ’atde ol ġadırġayı deryâya şalarlar ve içinde adamlar⁽¹⁹⁾ ve toplar ġorlar. Andan soñra yelken idüp karşı yakada Fenâr [25b]⁽¹⁾ ġapusu’na doġrı varurlar. Top ile döġüp yıkarlar ve ol gice⁽²⁾ gene biñ adam ġadar ġalata hıfzı için ġorlar. On biñ adam⁽³⁾ ile şabâġa deġin toplar çeküp Top ġapusu’yla Silivri ġapusu’nı⁽⁴⁾ döġmege şürü’ iderler. İçerüden küffâr-ı ġâksâr, taşradan ‘asker-i⁽⁵⁾ İslâm iki gün iki gice muttaşıl çalışurlar. Allâh te’âlâ emriyle⁽⁶⁾ üçüncü gün İstanbul’a ‘asker koyulur, küffâr-ı ġâksâr⁽⁷⁾ mecâlleri ġalmayup firâr iderler. ‘Asker-i İslâm şâz u ġandân⁽⁸⁾ küffârı kılıçdan geçürüp.

Sultân Meḥemmed Ḥan Ḥazretleri ile Maḥmûd⁽⁹⁾ Paşa Şühûd ġapusu’ndan bir yüksek yere çıkup birer oġ atmaġa⁽¹⁰⁾ ġavl iderler ki “Ayaşofya’ya ġangımızuñ oġı varur ise anuñ [olsun].”⁽¹¹⁾ dirler. Âġir bu ġavle râzî olmayup “Sen bir taraftan ben bir taraftan⁽¹²⁾ gidelüm, her kim varur ise ol anung olsun.” dirler ve hem⁽¹³⁾ seġirdüp giderler. Maḥmûd Paşa’nuñ câmi’ yeri

evvel zamānda⁽¹⁴⁾ bir ‘azīm kilīsā imiş. Sultān Meḥemmed Ḥan Ayaşofya’ya doğrı⁽¹⁵⁾ varur. Međer baķiyye-i süyüf olan küffār cümlesi Ayaşofya⁽¹⁶⁾ içine girmişler imiş. Cemī‘ sini kırar. Maḥmūd Paşa dağı⁽¹⁷⁾ kendü cāmī‘ [i] olan kilīsāya varup içinden ḥayli⁽¹⁸⁾ ruhbān bulur. Cümlesini ol dağı kırup üzerine adamlar⁽¹⁹⁾ koyup Sultān Meḥemmed Ḥan Ḥazretleri’nün ardınca Ayaşofya’ya [26a]⁽¹⁾ varur. Bunlardan mā-‘ adā qalan küffār-ı ḥāksār Yediķulle’ye girerler.⁽²⁾ On günden şoñra Yediķulle’yi dağı alurlar. Cemī‘ an İstanbul’ı feth⁽³⁾ iderler ve. ḥalk-ı ‘ālem cümlesi āsüde-ḥāl olup cümle erkān-ı devlet⁽⁴⁾ ü saltanat yerlü yerinde qarār itdiler.

Andan-şoñra Sultān Meḥemmed⁽⁵⁾ Ḥan Ḥazretleri dir ki: “Lala! Çünki qaradan gemi yürüdüñ; ḳapudanlıđı⁽⁶⁾ dağı saña virdüm.” diyü buyurdılar. Maḥmūd Paşa dağı ḳapudanlıđı⁽⁷⁾ ḳabül idüp yerine Gedik Paşa’yı ḳā’im-ḳām itdi ve Donanma-yı⁽⁸⁾ Hümayün’ı Gedik Paşa alup gitdi. Bir sene tamām olduğdan şoñra⁽⁹⁾ İstanbul ḳurbında meğer Çatalca muḥkem ḥişār idi. Beş altı yüz⁽¹⁰⁾ miķdārı kāfir olurmuş; her gāḥ gelüp İstanbul’uñ eṫrāfını⁽¹¹⁾ ğāret ider imiş ve ‘ale’l-ğafle nice adam tıutup alup gider⁽¹²⁾ imiş. İttifāķan bu ḥālī Maḥmūd Paşa’ya ifāde olunduğda varur,⁽¹³⁾ Çatalca’yı dağı feth idüp ba’deḥü gelüp Meḥemmed Ḥan Ḥazretleri’nün⁽¹⁴⁾ dāmen-i devletlerin būs idüp Sultān Meḥemmed dağı Maḥmūd Paşa’ya⁽¹⁵⁾ buyururlar ki: “Lala! Şimden şoñra Rum ili’ne sefer eyle; zīra⁽¹⁶⁾ Rum ili Beđerbeđerliđi’ni saña iḥşān eyledüm.” buyurdılar. Tekrār kürk ilbās⁽¹⁷⁾ olındı. Rum ili Beđerbeđerliđi iḥşān ve tevcīḥ olındı.

Üç seneden⁽¹⁸⁾ şoñra ḳāzī‘ asker ‘Ali Efendi dađı pādişāhdan ḥacc-ı şerīfe⁽¹⁹⁾ icāzet istedi. Sultān Meḥemmed Ḥan Ğāzī Ḥazretleri dađı [26b]⁽¹⁾ buyurdı ki: “Çünki gidersüñüz; yediñüz ile yeriñüze bir fāzıl ve a’lem⁽²⁾ kimesne bulup vekīl idüñ.” diyü emr olunca ‘Ali Efendi Ḥazretleri⁽³⁾ eydür ki: “Pādişāhum! Bu, dā‘iñüzden fāzıl ve a’lem Maḥmūd Paşa⁽⁴⁾ ḳulıñuzdur.” diyü cevāb virince pādişāḥ yüzini Maḥmūd Paşa’dan⁽⁵⁾ yaña dönüp eydür: “Maḥmūd ḳāzī‘ askerlik ‘uhdesinden⁽⁶⁾ gelebilür misin?” diyü emr buyurdılar. Maḥmūd Paşa dađı: “Emr Pādişā-⁽⁷⁾ -humuñdur. Ve ḳāzī‘ asker efendi ḥazretleri üstāzumdur, varup⁽⁸⁾ gelince ḥizmetlerin idelüm.” diyü cevāb ider. Ba’deḥü ‘Ali Efendi⁽⁹⁾ ḥacc-ı şerīfe giderler. Amnā bir pīr adam idi; anda vefāt itdi.⁽¹⁰⁾ Şoñra Sultān Meḥemmed Ḥan Ğāzī Ḥazretleri aşāleten Maḥmūd Paşa’yı⁽¹¹⁾ ḳāzī‘ asker eyledi. Bu üslüb üzre vezīr-i a’zam ve ḳapūdān⁽¹²⁾ paşa ve Rum ili

vālisi ve kâzî askerliği bir yerden taşarruf⁽¹³⁾ idüp dört mansıbuñ hakkında gelüp ve her sene kendüsünüñ⁽¹⁴⁾ yerine bir adam koyup izn-i pâdişâhî ile erba'ın çıkarurlar idi.⁽¹⁵⁾ Ve Sulţân Mehemmed'den ricâ iderdi ki: "Benüm Pâdişâhum! Bu kilisâyı⁽¹⁶⁾ yıkup câmi'-i şerîf itmek dilerüm, izn-i hümâyün olursa."⁽¹⁷⁾ Pâdişâh Hâzretleri dağı izn virdiler. Andan-şoñra kilisâyı⁽¹⁸⁾ yıkup câmi'-i şerîfün resmün nizâm virüp, temelinden iki⁽¹⁹⁾ hüsrevânî küp bulup, içi māl-â-māl tolu bulup, Pâdişâh'a [27a]⁽¹⁾ 'arz idüp pâdişâh hâzretleri dağı "Cümlesi senün olsun"⁽²⁾ diyü buyurdılar. Maḥmūd Paşa dağı ol altunları cümlesini sikke-i⁽³⁾ ḥasene kesdürdi. Câmi'-i şerîfde işleyen mu'temedlere, recberlere⁽⁴⁾ ve dülgerlere nidâ itdürdi ki: "Câmi'-i şerîfün ḥarcında⁽⁵⁾ daḥlim ḳalmadı; aḳçası kendü yerinden çıḳdı. Murâdum budur ki:⁽⁶⁾ Mādām ki bu zıkr olınan kimesneler câmi' de işleye; isterler⁽⁷⁾ uyḥu uyuyalar ve diñleneler. Zinhâr bir kimesneyi 'Tır, yukarı⁽⁸⁾ gel ve işle' diyü ta'cîz eylemeyeler. Murâdum budur ki kendüleri⁽⁹⁾ ḥüsn-i ihtiyâr-ıla işleyeler."

Bu nev'le altı senede câmi'-i⁽¹⁰⁾ şerîf tamâm olup. Andan şoñra bir gün Maḥmūd Paşa⁽¹¹⁾ erbâb-ı dīvândan nice kimesneler ile câmi'-i şerîfün⁽¹²⁾ ziyâretine geldiler. Miḥrâb önünde bir miḳdâr teveccüh idüp⁽¹³⁾ seccâde üzerinde oturur iken nâ-gâh kendülerine uyḥu⁽¹⁴⁾ ğalebe idüp Maḥmūd Paşa Hâzretleri [server-i] enbiyâ 'aleyhi's-şalavâtü ve's-selâmı⁽¹⁵⁾ düşünde görürler. Nâ-gâh uyḳudan uyanup öyle ağlar ki⁽¹⁶⁾ ta'bir olunmaz. Ba'dehû muḳaddemâ: "Câmi'-i şerîfün temelinden⁽¹⁷⁾ çıkan altunuñ baḳiyyesin getirün."⁽¹⁸⁾ diyü buyururlar. Huzûrlarına⁽¹⁸⁾ kîse ile önüne ḳorlar. Huzûr-ı şerîflerinde olan erbâb-ı⁽¹⁹⁾ devlete ḥitâb ider ki: "Müslümânlar! Sizler şâhid oluñ. [27b]⁽¹⁾ Avcumda her ne ḳadar altun çıkar ise Ḥaḳ te'âlâ celle şānuhū hâzretlerinün⁽²⁾ biñ bir ism-i şerîfleri için Medîne-i Münevvere fuḳarâsına vaḳfum olsun."⁽³⁾ diyü tevekkülen ḥuzûrında şaydılar. Bi't-tamâm biñ bir altun çıḳdı,⁽⁴⁾ hiç bir eksük deḡül. Şimdiki hâlde dağı her sene de Medîne-i⁽⁵⁾ Münevvere fuḳarâsına biñ bir altun virilür.

Öyle oldu ise,⁽⁶⁾ Maḥmūd Paşa'nun zamân-ı şehâdeti ḳarîb olup bâ'is-i şehâdet⁽⁷⁾ nedür, anı zıkr idelüm.

Muḥaşşal-ı kelâm: Meḡer Maḥmūd Paşa'nun vezâretinden⁽⁸⁾ muḳaddem vezîr-i a'zam olan Ḳoca İbrâhîm Paşa'⁽⁹⁾ -nun ḥatum vefât idüp Sulţân Mehemmed Ḥan Hâzretleri'nün⁽¹⁰⁾ kendü odalıklarından bir maḳbûl ve ḥüsnâ

câriyesi var idi. ⁽¹¹⁾ İbrâhîm Paşa'ya virmişler idi ve Sultân Murâd-ı merhûm hazretleri ⁽¹²⁾ merhûm Maḥmûd Paşa'nun 'ilmine ri'âyeten vezîr-i a'zam idüp mezkûr⁹ ⁽¹³⁾ İbrâhîm Paşa'yı vezîr-i şânî itmiş idi. Lâkin bu kadar zamân mürûr ⁽¹⁴⁾ ile vezîr-i a'zamlik hevesi dimâğından zâ'il olmamış-ıdı ⁽¹⁵⁾ ve Maḥmûd Paşa'ya derûnından buğz ve ḥasedi ve 'adâveti ⁽¹⁶⁾ gitmemiş-idi. Meger İbrâhîm Paşa hediye tarîkiyle muḥaddemâ bir oğlan ⁽¹⁷⁾ virmiş-idi. Hikmet-i Rabbânî Maḥmûd Paşa daḥı [anı] evvel mühr-dâr ⁽¹⁸⁾ itmiş-idi. Âḥîrû'l-emr Maḥmûd Paşa'nun katline ol oğlan ⁽¹⁹⁾ sebep oldu. Ol câriye ḥîleye mübâşeret idüp bühtân [28a] ⁽¹⁾ itmeğe şürû' idüp. İbrâhîm Paşa bir gün ol oğlana maḥfi ⁽²⁾ bir ḥaber gönderür ki: "N'eylersen eyle, göreyim seni. Bolay ki Maḥmûd ⁽³⁾ Paşa'nun mühriyle bir beyâz kâğıd gönderesin." Daḥı bilmezlik ile ⁽⁴⁾ bir kâğıd mührleyüp gönderdi. Ḳoca İbrâhîm Paşa kendü ḥatunı ⁽⁵⁾ olan câriyeye ḥitâben Maḥmûd Paşa ağzından nâme yazar ki: ⁽⁶⁾ "Sen bir nâzenîn olasin, İbrâhîm Paşa ise bir 'amel-mânde pîrdür. ⁽⁷⁾ Sencileyin bir perî-peyker o ma'ḳûle nâ-tüvâna şikâr olmak revâ ⁽⁸⁾ değüldür. Ne vechle olursa olsun, paşayı bir tarîk ile helâk ⁽⁹⁾ eylesen, soñra ben seni tezvîc ider, alurum" dir. Buña müte'allik ⁽¹⁰⁾ nice dürlü dürlü eşkâl-i ḳabîḥ şeyler taḥrîr eyledi. Hemân-dem ⁽¹¹⁾ mektûbı tamâm tertîb ile yazdıktan soñra hemân İbrâhîm Paşa ⁽¹²⁾ nişfu'l-leylde ḳalkup toğrı Sarây-ı 'Âmire'ye varup ⁽¹³⁾ Sultân Meḥemmed Ḥan'ın ḥuzûrına girüp -ol zamânda ise ⁽¹⁴⁾ vüzerâya ḳapu baca yok idi, her ne vaḳt diler ise ⁽¹⁵⁾ pâdişâha buluşurdu, sarây ḳapuları açılırdı- ⁽¹⁶⁾ pâdişâha 'arz iderler. "Gelsün" diyü buyururlar. İbrâhîm Paşa, ⁽¹⁷⁾ pâdişâhuñ ḥuzûrında münâfîkâne ağlamağa başlar ve iḥdâş ⁽¹⁸⁾ mektûbı pâdişâha şunar. Sultân Meḥemmed Ḥan Ğâzî ⁽¹⁹⁾ alur mektûbı, oḳudıḡı gibi fi'l-ḥâl ġazaba gelürler. [28b] ⁽¹⁾ Nişfu'l-leylde emr iderler ki: "Maḥmûd Paşa'yı Yediḳulle'de ḥabs ⁽²⁾ eyleyeler." On beş nefer ḳapucılar ta'yîn olunup Maḥmûd Paşa'nun ⁽³⁾ sarâyına gelürler. 'İbâdet üzerinde bulurlar. "Emr pâdişâhumuñ!" ⁽⁴⁾ diyü ḳalkup, Yediḳulle'ye gidüp ḥabs itdiler ve ḥizmetine ⁽⁵⁾ dört nefer oğlan ta'yîn iderler.

Ḥattâ bir rivâyet [biri] ibrikdâr ⁽⁶⁾ idi. Sinân Ağa nâm kimesnenüñ ağzından menḳüldür. Evḳâfına ⁽⁷⁾ mütevellî olup bu menâḳıbı babası ağzından rivâyet eyledi. ⁽⁸⁾

Biz yine gelem, Maḥmûd Paşa aḥvâline gelem. Merhûm Yediḳulle'ye ⁽⁹⁾ girdikde hemân 'ale's-seḫerî İznik'de bî'at eylediḡi Eşref- ⁽¹⁰⁾ -zâde Efendi'ye

⁹ Metinde: mezkûr

mektûb gönderür kim “Bizüm aḥvâlimüz neye müncer olur?”⁽¹¹⁾ diyü. Maḥmûd Paşa adamısını mektûbla gönderdi. Vardıḳda Eşref-⁽¹²⁾ -zâde hemân murâkabeye varur. Ba‘dehû mübârek başını ḳaldurup⁽¹³⁾ gelen adama buyururlar ki: “Atıña bin, ‘acele ile filân ḳaryeye⁽¹⁴⁾ var, filân maḥalde bir Şerife Ḥatun vardur. Maḥmûd Paşa’ya⁽¹⁵⁾ beddu‘â itmişdür. Var, ol ḥatuna bizden selâm eyle.⁽¹⁶⁾ du‘â eylesün, ola kim Pâdişâh’uñ ḡazabı def‘ ola.” didi.⁽¹⁷⁾

Ol adam ol ḥatuna varup ḳapusını daḳḳ idüp.⁽¹⁸⁾ İçerüden ḥatun çıkar, “Ne ḥaber?” diyü su‘âl ider. Ol daḳı⁽¹⁹⁾ “Maḥmûd Paşa’nuñ etbâ‘ıyam, Eşref-zâde’den gelürem. Size [29a]⁽¹⁾ selâm iderler. Ve Maḥmûd Paşa’ya pâdişâh ḥışm eylemişdür,⁽²⁾ ḥayr du‘â eylesünler, diyü ricâ iderler. Mercûdur ki dirîḡ⁽³⁾ buyurmayasız.” didikde hemân “şadeḳa Resulullâh” dir; “Bu gice⁽⁴⁾ Ḥâzret-i Resulullâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem ḥâzretlerini⁽⁵⁾ düşümde gördüm. ‘[Allâh] du‘âanı ḳabûl eyledi’ diyü buyurdılar. İmdi⁽⁶⁾ oḡlum,¹⁰ Maḥmûd Paşa’ya beddu‘â itdiğime sebep oldur ki: ‘Egriboz⁽⁷⁾ Ḳal‘ası fethinde Maḥmûd Paşa ser-‘asker idi. Ol zamânda⁽⁸⁾ bir miḳdâr ‘azab yazar. İttifâḳan ol ešnâda ‘azab tâ‘ife-⁽⁹⁾ -sinde bir nâ-ma‘ḳûl iş şâdır olmuş. Bir ḳaç ‘azab⁽¹⁰⁾ şalb ve siyâset olunup içinde benüm bir oḡlum berâberce⁽¹¹⁾ bulunup şalb itdi. Oḡlumüñ firâḳı cânuma ziyâde kâr⁽¹²⁾ idüp ben de beddu‘â idüp ‘Pâdişâh ḡazabına uğrasun’⁽¹³⁾ dimiş idüm. Gerçi Maḥmûd Paşa bu işi ḳaşdı itmemişdi,⁽¹⁴⁾ nizâm-ı ‘âlem için itmiş-idi; lâkin oḡul firâḳı ḡalebe⁽¹⁵⁾ idüp bî-iḥtiyâr beddu‘â eyledüm. Ol zamândan berü tamâm⁽¹⁶⁾ on sene geçdi. Şimdi maḳbûl oldı. Bu ḥuşûşda⁽¹⁷⁾ Maḥmûd Paşa’nuñ âḥiretine żarar yoḳdur. Atılan oḳ⁽¹⁸⁾ geri dönmez. Bu def‘a bir vechle ḥalâşa mecâl yoḳdur ki⁽¹⁹⁾ idelüm. Hemân şeyḡ efendimüze bizden niçe selâm ve du‘âlar [29b]⁽¹⁾ eyle. Maḥmûd Paşa’ya ḥaber göndersünler; şimden şoñra âḥiret tedârikin⁽²⁾ görsün.” diyü cevâb virdi.

Maḥmûd Paşa’nuñ adamısı, olan bu ḳışşayı⁽³⁾ işitdiğı gibi ‘acele Eşref-zâde’ye varup bu ḥaberi söyledi.⁽⁴⁾ Eşref-zâde daḳı fi‘l-ḥâl Maḥmûd Paşa’ya mektûb yazup bildürür ki:⁽⁵⁾ “Benüm oḡlum! Şimden şoñra âḥiret tedârikinde ḥâzır olasız, muḳadder⁽⁶⁾ böyledür. Hıç ḡam çekmeyesin, zîrâ şehâdet büyük menzildür, buña⁽⁷⁾ ḥalâşa çâre yoḳdur.” diyü buyururlar. Şeyhüñ mektûbı ile adamı⁽⁸⁾ gelüp Yediḳulle’de mektûbı getürdi. Mefhûmı ma‘lûm olduḳda,⁽⁹⁾ “El-

¹⁰ Metinde: oḡlı

hamdüli'llâhi ve'l-minne. Benüm daḥı murādum bu idi.” diyüp şükr-i Yezdân eyledi. ⁽¹⁰⁾ “Şimden şöra dünyâ umûrında bir murādum yoḡdur.” diyüp ba' dehû devât ⁽¹¹⁾ ve ḡalem getürüp Sulṡān Meḡemmed Ḥāzretleri'ne bir vaşiyet-nāme yazdı ki: ⁽¹²⁾ “İnnā li'llāh ve innā ileyhi rāci'ün. Benüm pâdişāhum! Allāh te'ālā ⁽¹³⁾ ḡāzretlerine ma'lûmdur ki bu işde ḡaberüm ve āḡāhum yoḡdur ki ⁽¹⁴⁾ ve irtikāb daḥı bu işi itmem. Pâdişāhumuñ devletinde ol nā-ma' ḡül ⁽¹⁵⁾ münkerāta meyl ve ihtiyācum yoḡ-ıdı. Nihāyet muḡarrer-i ilāhî böyledür. ⁽¹⁶⁾ Bu şehādet şerbeti baña Rabbü'l-ālemīnün keremidür. Pâdişāhum şaḡ ⁽¹⁷⁾ olsun; ammā mercûdur ki, pâdişāhumdan ricā olunur ki: Evḡāfumu ⁽¹⁸⁾ ḡāşş-ı hümāyūna ilḡāḡ itdürmeyüp böylece benüm eylediḡüm gibi ḡala. ⁽¹⁹⁾ Ve bu āna dek gelen pâdişāhların virdikleri bir târiḡde daḥı [30a] ⁽¹⁾ bozulmamışdur. Ümizdür ki devletlü pâdişāhum daḥı 'ahdine vefā ⁽²⁾ idüp bozmayalar.”

Ba' dehû vaşiyet-nāmeyi tamām eyledikten şöra ⁽³⁾ ibrikdār āḡaya cevāb ider ki: “Yūsuf ḡalk, ibriḡe şu ḡo. Tecdīd-i ⁽⁴⁾ vuzū ideyim; zīrā Ayaşofya ṡarafından meş'aleler peydāh oldı. ⁽⁵⁾ Belki bizi ḡatle gelürler.” Ba' dehû āb-dest alup namāz ḡılar iken Yedi- ⁽⁶⁾ -ḡulle'nün ḡapusu daḡḡ olındı. Meḡer ḡapucılar ketḡüdāsı ile cellād-ı bī-amān ⁽⁷⁾ gelmiş. İçerüye girdiler. Cellād-ı bī-amān tıḡ-ı ḡün-feşāna el ⁽⁸⁾ urup ḡaydını görmeḡe muḡayyed oldı. Maḡmūd Paşa daḥı eydür ⁽⁹⁾ cellāda: “Bir miḡdār şabr eyle, tecdīd-i vuzū ideyüm.” diyü buyurdılar. ⁽¹⁰⁾ Cellāduñ sâbıḡan bir ḡarezi var imiş, aşlā iltifāt itmeyüp ⁽¹¹⁾ “Emr pâdişāhumuñ” diyüp hemān hücum idince Maḡmūd Paşa ⁽¹²⁾ daḥı cellāda bir müşt şöyle urdı ki cellād yüzi üzerine ⁽¹³⁾ yıḡıldı. Andan şöra Maḡmūd Paşa cellāda eydür ki: “Saña ⁽¹⁴⁾ itdiḡimi ta'aşşuben itmedüm. Urduḡuma bā' iş budur ki: ḡaçan ⁽¹⁵⁾ bir kimseyi ḡatitmek isteseler, mümkün oldıḡı ḡadar kendüsini ⁽¹⁶⁾ ḡurṡarmak sevdāsında olmalıdır, vācibdür. Hemān teslīm ⁽¹⁷⁾ olmaḡ eyü deḡüldür. İmāna ḡalel virmesün için, ben daḥı böyle ⁽¹⁸⁾ şer' yerini bulsun için diyü eyledüm.” Andan şöra el ceb ⁽¹⁹⁾ idüp cellāda bir avuç altun virdi ve ḡapucılara bir avuç [30b] ⁽¹⁾ daḥı virüp: “Ey cānum! Şimden şöra emr ne ḡüne ise yerine ⁽²⁾ getüresiz.” didi. “Bildiḡiñizden ḡalmañuz.” didi. Andan şöra cellād ⁽³⁾ kemendi boynına ṡaḡup boḡdı, raḡmetu'llāhi 'aleyhi raḡmeten vāsī'aten. ⁽⁴⁾ İş tamām olduḡda yine Yediḡulle ḡapusu daḡḡ olur. Meḡer ⁽⁵⁾ pâdişāh peşimān olup ḡaber göndermiş ki: “Boḡmayasız, te'ḡir ⁽⁶⁾ idesiz!” Ne fā'ide! Meyyitini bir 'arabaya yükledüp cāmi'-i şerifi ⁽⁷⁾ öninde ṡaşraya ḡodılar. Ol gice ḡulları bir yire cem' olup ⁽⁸⁾ meyyitini beklediler. Şabāḡ olduḡda ḡalk cem' olup Maḡmūd ⁽⁹⁾ Paşa'yı bu ḡâlde görüp feryād u fiḡān eylemeḡe

başladılar ⁽¹⁰⁾ ve bu maķūle vücūd-ı şerīfe ğarez ile telef olduğına ⁽¹¹⁾ te'essüf itdiler ve “Meyyitini böyle zelīl komaķ lāyık mıdır!” ⁽¹²⁾ diyü feryād eylediler.

Andan soñra Sulţān Meħemmed Ĥan Ğāzī ⁽¹³⁾ Ĥazretleri muşāhiblerine dir ki: “Gelin varalum, lalamuñ ⁽¹⁴⁾ meyyitini ziyāret idelüm.” diyü buyurdu. Ba‘dehū muşāhibleriyle ⁽¹⁵⁾ ma‘an Maħmūd Paşa’nuñ meyyiti oldığı maħalle geldiler. ⁽¹⁶⁾ Meĝer şaķflarda ĥayli adam cem‘ olmuşlar idi. Bir mertebe ⁽¹⁷⁾ zihām vardır ki geçilmezdi. Pādişāh Ĥazretleri bu keşretün ⁽¹⁸⁾ sebebün su‘āl eyledi. Didiler ki: “Pādişāhum! Maħmūd Paşa’ ⁽¹⁹⁾ -nuñ meyyiti[ni] şoķaķda biraķmışlar. Ĥalk üzerine üşmiş. [31a] ⁽¹⁾ Sebeb-i izdihām budur.” didiklerinde Sulţān Meħemmed Ĥazretleri ⁽²⁾ ğazaba gelüp buyurdılar ki: “Ben meyyiti cāmi‘ -i şerīf öñine ⁽³⁾ koyasız diyü emr itmiş-idüm. Niçün bu araya koğılar?” diyü ğazaba ⁽⁴⁾ gelüp ğazab eyledi. Destmāliñ yüzine tuţup ol kador ⁽⁵⁾ aĝladı ki vaşfi mümkin deĝüldür. “Maħmūd! Saña kem itmedüm, āħiret ⁽⁶⁾ pādişāhi eyledüm.” diyü buyurdılar ve “Keşke senüñ mertebeñi ⁽⁷⁾ ben daħı bulaydım.” [didiler].

Andan soñra cāmi‘ -i şerīfiñ dīvārna karīb ⁽⁸⁾ yerde defn eylediler. Ĥaķ sübhānehū ve te‘ālā cān-ı şerīfine ⁽⁹⁾ ve cümlemüze ve bu faķīre raħmet eylesün! Āmīn, ya Mu‘īn ⁽¹⁰⁾ ve bi ĥaķķı Seyyidi’l-Mürselīn.

Temmetü’t-tevārīħ fi 15 zi’l-ka‘ de 1188¹¹

2. METNİN DİL BİLGİSİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ

2.1. Yazılış Özellikleri

2.1.1. Ünlü Yazılışları

“a” ünlüsünün yazılışı

Kelime başında “a” ünlüsü çoĝunlukla elif. (ا) ile, bazen de medli elif (Ā) ile yazılmıştır: اياĝ (19a/13), انى (19a/8), ايرلدقلى (20a/15), ارالارından (19a/12) // آى (24b/2), آت (24a/1), آلوب (24b/4).

Kelime içinde “a” ünlüsü bazen üstün ile, bazen elif (ا) ile, bazen de güzel he (ه) ile yazılmıştır: كلقوب (19a/13), باشقه (20a/7), قرة (kara

¹¹ 17 Ocak 1775

(25a/6) // باشلادیلر *başladılar* (19b/8), یازیلوب *yazılıp* (20a/9), صالدیلر *saldılar* (20a/9) // اولنه جق *olamadılar* (21b/15), قولاغنی *kulağını* (19a/10) // وارسن *varasın* (22a/10), اولنacak (20b/8).

Kelime sonunda ise “a” ünlüsü çoğunlukla güzel he (۴) ile, bazen de elif (۱) ile yazılmıştır: کوجه *koca* (24b/5), قره *kara* (25a/6), باشقه *başka* (20a/7) // اغا *ağa* (20b/12), یقا *yaka* (24b/12), بوکا *buña* (23b/5).

“e” ünlüsünün yazılışı

Kelime başında “e” ünlüsü hemze (۱) ile yazılmıştır: اسکی *eski* (24b/5), ایدر *eydür* (20a/7), ال *el* (24b/4).

Kelime içinde “e” ünlüsü bazen üstün ile, bazen güzel he (۴) ile, üç kez de elif (۱) ile karşılanmıştır: سنی *seni* (23b/8), ندر *nedür* (19a/5), بش *beş* (23b/13) // ایدرز *ideriz* (19a/7), دیرمکی *diregi* (20a/16), ایدمدکلری *idemedikleri* (19a/13) // کلان *gelen* (20a/11, 28b/13, 29b/19).

Kelime sonunda “e” ünlüsü güzel he (۴) ile yazılmıştır: نیجه *nice* (23b/4), اوزره *üzre* (19a/13), ایلرویه *ilerüye* (19a/14).

“ı / i” ünlülerinin yazılışı

Kelime başında bu ünlüler çoğunlukla elif ye (۲) ile, bazı örneklerde de sadece elif (۱) ile yazılmıştır: ایکی *iki* (22b/7), اینوب *inüp* (22a/4), ایله *ile* (19b/9) // الغار *lgar* (23b/1), ایشلین *işleyen* (27a/3, 6), استرلر *isterler* (27a/6).

Kelime içinde bu ünlüler çoğunlukla esre ile, bazı örneklerde de ye (۲) ile gösterilmiştir: بلدرلم *bildürelim* (19b/15), بر *bir* (19a/18), بچاق *bıçak* (25a/2), کیمسی *kimisi* (19b/18) // یازیلوب *yazılıp* (19b/18), نیجه *nice* (19b/15).

Kelime sonunda bu ünlüler ye (۲) ile gösterilmiştir. Bazı örneklerde, güzel he ile biten kelimelere gelen yükleme hâli eki, hemze (۴) ile yazılmıştır: ایکی *iki* (22a/1), دخی *dahı* (22a/4), کبی *gibi* (22b/3) // مسئله *mes’elei* (19a/8), مشکله *müşkilei* (19a/13, 19b/3), ترشه *tirşei* (25a/3).

Yuvarlak ünlülerin yazılışı

Kelime başında bu ünlüler elif vav (۳) ile yazılmıştır: اوغرایوب *uğrayup* (19b/1), اولان *olan* (18b/15), اوپوب *öpüp* (22b/4), اوج *üç* (19a/3).

Kelime içinde çoğunlukla vav (و) ile gösterilmiş, bazen de ötre ile yazılmıştır: *قولاغنه kulağına (19a/10)*, *اوغلوکی oğluñı (19b/9)*, *اوطوردی oturdu (21a/2)* // *قویوب koyup (26b/14)*, *قویولور koyulur (25b/6)*, *طلو tolu (26b/19)*.

Kelime sonunda ise çoğunlukla vav (و) ile gösterilmiş, bir iki örnekte ise vav ve elif (و ا) ile yazılmıştır: *برو berü (19a/13)*, *اولو ulu (19a/8)*, *كوپرو köprü (21b/19)*, *قرشو karşı (23a/8)* // *ایجروا içerü (20b/14, 22a/13)*.

2.1.2. Ünsüz Yazılışları

b / p ünsüzlerinin yazılışı

Bu harflerin yazılışında “b” için “ب”; “p” için de “پ” kullanılmıştır. Ancak kimi Türkçe ve alıntı kelimelerin b’li ve p’li yazımlarında düzensizlik görülmektedir: *kapu قیوجیلر (20b/12, 20b/13, 22a/12)* ve *قیوسنه (22a/12, 22a/14)*; *top طوب (25b/3)* ve *طوب (25b/3)*; *bûs بوس (21a/1)* ve *بوس (21a/6)*.

Zarf-fiil eki “-Up (وب)” şeklinde yazılmıştır (*gelüip 19a/4, yazup 21a/11* vs.).

c / ç ünsüzlerinin yazılışı

Bu harflerin yazılışında “c” için “ج”; “ç” için de “چ” kullanılmıştır. Ancak “ç”nin “ج” ile yazıldığı birçok örnek vardır: *ایچ iç (22a/19)*, *ایجروا içerü (20b/14)*, *ایچندن içinden (19a/6)*, *کچمز geçmez (19b/13)*, *ایچ üç (19a/3, 21a/18, 21a/19)*, *چیکدی çıkdı (23a/8)*, *بچاق bıçak (25a/2)*, *کوجرلر göçerler (24b/4)*.

t / d ünsüzlerinin yazılışı

Metinde “tı (ط)” ve “dal (د)” ve “te (ت)” ile yazılan sesler imlasına bağlı kalınarak okunmuştur. Kalın sıradan olan örneklerde, kelime başında t/d tercihinde düzensizlik vardır: *tururken (19a/11)*, *turdığı (21b/14)*, *toğrı (22a/13, 28a/12)* // *dursun (23a/7, 8)*, *doğrı (25b/1, 14)*. Bugünkü kullanımdan farklı olan bir iki örneği de şu şekilde sıralamak mümkündür: *tolu (22b/19)*, *tavar (23b/13)*, *dürlü (28a/10)*, *tudup (<tutup, 23a/18)*. Buna karşılık bazı örneklerde de d’li imla tercih edilmiştir: *dolaşdurur (25a/3)*, *donanma (24b/16, 26a/7)*.

k / g ünsüzlerinin yazılışı

Metinde “g” harfini göstermek amacıyla keşide kullanılmamıştır. “Kef” ile yazılan ve bazı araştırmacılar tarafından “gendü” şeklinde okunması gerektiği öne sürülen kelime, tarafımızca “kendü” olarak okunmuştur.

2.1.3. Bazı Yazılış Özellikleri

Ek-fiilin yazılışı

Metindeki -bir iki örnek haricinde- ek-fiilin henüz erimeğini görüyoruz. Hatta bildirme eklerinin çokluk 1. şahsında dahi ek kendisini muhafaza etmiştir: *mutî* ‘iz مطیع ایز (20a/5), *görür imiş* كورر ايمش (20a/2), *dirler idi* ديرلر ایدی (20a/6), *feth ider ise* فتح ايدرايسه (19a/8).

Emir ekinin (çokluk 2. şahıs) alışılmışın dışında yazılışı

virin ويرن (23b/13), *çıkarmın* چقارين (21b/4), *gelin* كلين (30b/13).

İyelik menşeli şahıs ekinin (teklik 2. şahıs) alışılmışın dışında yazılışı

biliürsen بيلورسن (24b/14), *n’eylersen* نيلرسن (28a/2).

Bazı kelimelerin yazılış özellikleri

sâkin ساكين (24b/10), *peydâh oldı* پيداه اولدی (30a/4), *bed-du’â* بدعا (28b/15, 29a/6, 12, 15), *vezîr-i a’zamlık* وزير اعظمك (27b/14), *anung* انونك (25b/12), *cemî’sini* جميعسنی (25b/16), *dülgerlere* دولگرلره (27a/4), *olurlar* اولورلار (18b/18), *korlar* قورلار (25b/2), *makûle > ma’kûle* معقوله (28a/7), *gördi ki* كوردیكى (22a/1), *h’âce* حواجه (20b/1, 2, 2), *Mehemmed* (ikinci “mim” şeddeli) محمد (18b/13, 23b/6, 24b/1, 24b/725b/14), *Yedikulle* (“lam” şeddeli) یدی قلّه (26a/1, 2, 29b/8).

2.2. Ünlü Değişmeleri

2.2.1. i / e değişimi

İ / e meselesinde metinde kapalı e’li kelimelerin yazılışında düzensizlik görülmektedir: *yir* بيردن (21b/10, 22b/14, 23a/3), *virür* ويرور (19a/11, 22b/13, 23a/1), *didi* دیدی (20a/6, 20a/9, 20b/17), *itmek* ايتمك (21a/16, 22a/8, 22b/10), *Rum ili* روم ایلی (19a/1, 26b/15), *Koca ili* قوجه ایلی (24b/5), *irtesi* ايرتەسى (21a/13)

// yer ير (19a/2, 19a/13, 22a/13, 22b/13), geydiirdi كيدردى (23a/14), eşidiip اشيدوب (22b/14, 23b/1), yetiip يتوب (24a/7).

2.2.2. Ünlü Düşmesi

Metindeki bazı ünlü düşmesi örnekleri şunlardır:

ağzumdan (22a/10), oğluma (19b/12), oğlunu (19b/9), n'eylesiün (21b/12, 22b/18).

2.2.3. Ünlü Uyumları

2.2.3.1. Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu

2.2.3.1.1. Kelime Tabanlarında

Metinde son hecelerinde yuvarlak ünlü taşıyarak düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozan kelimeler vardır:

altınlar (27a/2), bellü (23b/9), kapu (22a/12, 28b/2), eyü (30a/17), girü (20b/13), getir- (20b/14), kendü (21b/16), berü (19a/13, 29a/15), getir- (20b/17).

Son hecelerinde dar-düz ünlü taşıyarak düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozan kelimelere de rastlanmaktadır :

toğrı (22a/13, 25b/1, 28a/12).

2.2.3.1.2. Eklerde

• Yuvarlak Ünlü Taşıyan Yapım Ekleri

- dUr- : Fiilden fiil türetme: dolaşdurur (25a/3), kaldurup (28b/12), itdiirmeyüp (23a/7), geydiirdi (23a/14).
- +IU : İsimden isim türetme: bağlu (21b/7), yerlü (26a/4), hayrlu (22a/16), başlusma (23b/9).

İki örnekte ise ek düzleşerek uyuma aykırı hâle gelmiştir: *köyli* (22a/3), *boylı* (19a/12).

• *Yuvarlak Ünlü Taşıyan Çekim Ekleri*

- AlUm** : Çokluk 1. ş. emir: *bakalum* (20a/9), *varalum* (30b/13), *söyleyelim* (19b/14), *ziyâret idelim* (31a/14).
- dU** : Görülen geçmiş zaman: *bilmediim* (22a/6), *gönderdüm* (22a/11), *yürütdüm* (26a/5), *bildüm* (22a/6).
- dUk** : Sıfat-fiil eki: *itdüğümü* (30a/14).
- Bu ek, metinde genel itibarıyla uyuma tâbi olarak yazılmış, hatta bazen yuvarlak kök ve gövdelere düz hâlde gelerek tekrar uyumu bozar hâle gelmiştir (*eylediğin* (19b/4), *geldiği* (22a/18, 22b/3), *itdiği* (25a/5), *eşitdiği* (29b/1) // *turdığı* (21b/14), *oldığı* (30b/15), *okuduğu* (28a/19).
- +dUr** : Bildirme: *vardur* (21a/15, 30b/17), *Mahmûd Paşa'dur* (22a/7), *lâzımdur* (23b/5), *üzerinedür* (25a/13), *ümüzdür* (30b/1).
- +(I)ñuz** : Çokluk 2. ş. iyelik: *himmetiñüz* (23b/7), *yediñüz* (26b/1), *yeriñüze* (26b/1), *kuliñuz* (26b/3).
- (I)ñUz** : Çokluk 2. ş. emir: *lutf idiñüz* (23b/12), *kalmañuz* (30b/2).
- +nUñ** : İlgi: *Paşa'nuñ* (30b/15), *haftanuñ* (21b/18), *'askeriniñ* (23b/17), *biriniñ* (24a/8).
- ñUz** : Çokluk 2. ş. eki: *giderseñüz* (26b/1).
- sUn** : Teklik 3. ş. emir: *virilmesün* (20a/6), *virilsün* (20a/7), *gelsün* (20b/13), *du'â eylesün* (28b/16).
- sUnlAr** : Çokluk 3. ş. emir: *cem' olsunlar* (19b/14), *n'eyesünler* (22b/18), *du'â eylesünler* (29a/2).
- U** : Zarf-fiil: *diyü* (28b/4, 29a/2).
- +Um** : İlgi: *biziüm* (25a/8, 28b/10), *beniüm* (26b/15, 29a/10).
- +(U)m** : Teklik 1. ş. iyelik: *sultânüm* (21a/5), *murâdüm* (27a/5), *vakfüm* (27b/2), *haberüm* (29b/13).

- +Um** : Teklik 1. ş. bildirme: *Hızır aleyhi's-selâm'um* (22b/9).
- Um** : Teklik 1. ş. eki: *dilerüm* (20b/8).
- +(U)ñ** : İlgî: *zamânuñ* (20b/11), *diyâruñ* (24b/8), *pâdişâhuñ* (28b/16), *seniñ* (31a/6), *keşîşüñ* (19a/5).
- (U)ñ** : Çokluk 2. şahıs emir: *vekîl idiñ* (26b/2).
- Bu ek iki örnekte “nun” ile yazılmıştır: *virin* (23b/13), *çıkarın* (21b/4), *gelin* (30b/13).
- +Uñ** : İyelikten sonra eksiz yükleme: *'izâmlaruñ* (24b/1), *tîg-i bî-amânuñ* (21b/13), *sebebüñ* (30b/18).
- Up** : Zarf-fiil: *uğrayup* (19b/1), *varup* (19a/14), *virüp* (21a/4), *müşâhede idiüp* (19a/11).
- Metinde *-UbAn / -UbAnI / -UbAnIn* zarf-fiili hiç geçmemiştir.
- Ur** : Geniş zaman: *bildirür* (29b/4), *dolaşdurur* (25a/3), *gelürler* (30a/5), *eydür* (30a/8)
- **Düz Ünlü Taşyan Yapım Ekleri**
- +(I)ncl** : İsimden isim türetme: *üçinci* (25b/6).
- +II** : İsimden isim türetme: *boylı* (19a/12), *köyli* (22a/3).
- +III** : İsimden isim türetme: *vezîr-i a'zamlık* (27b/14), *bî-huzûrlık* (22b/18).
- **Düz Ünlü Taşyan Çekim Ekleri**
- +I** : Teklik 3. ş. iyelik: *güni* (21b/18, 34a/14), *göni* (24b/15), *yüzini* (26b/4).
- Bir örnekte bu ek uyuma tâbi hâle gelmiştir: *boynunu* (21b/5).
- dl** : Görülen geçmiş zaman (3. şahıslar): *kodılar* (31a/3), *buyurdu* (26b/1), *oldı* (27b/5).
- IcAk** : Zarf-fiil: *göricek* (23b/4, 25a/5), *tamâm olcak* (24a/7).
- IncA** : Zarf-fiil: *vusûl bulunca* (19b/11), *emr olmca* (26b/2).

- +I** : Yükleme: *kürki* (21a/17, 18), *kendiyi* (21b/6), *Donanma-yı Hümayyûnu* (26a/7), *yüzini* (26b/4).
- miş** : Öğrenilen geçmiş zaman: *sâdır olmuş* (29a/9), *oturmuş* (22a/3).

2.2.3.2. Kalınlık-İncelik Uyumu

Metinde kalınlık-incecik uyumunu bozan unsur olarak *-ken* zarf-fiil eki [*tururken* (19a/11)] ve ek-fiilin *-ken* zarf-fiil ekini almış hâli [*oturur iken*(22a/1), *turur iken* (23a/18), *kılar iken* (30a/5)] karşımıza çıkmaktadır.

2.3. Ünsüz Değişmeleri

Metinde ünsüz değişmelerine örnek olarak şu kelimeler bulunmaktadır:

- **b > p değişikliği:** *bek* > *pek* (19a/10).
- **ķ > ħ değişikliği:** *uyķu* > *uyħu* (27a/7, 13), *aķşam* > *aħşam* (22b/19), *yoķsa* > *yoħsa* (21b/11). Bununla birlikte kelime başında ķ'nın geçerli olduğu örnekler de vardır: *kanda* (22b/17), *kangımızuñ* (25b/10), *kangısı* (20a/8).
- **ñ > m değişikliği:** *koñşu* > *komşu* (24b/9)
- **ñ > n değişikliği:** *virin* (23b/13), *çıkarn* (21b/4) // *bilürsen* (24b/14), *n'eylersen* (28a/2).
- **ţ > d değişikliği:** *tururken* (19a/11), *turdığı* (21b/14) ~ *dursun* (23a/7, 8), *toğrı* (22a/13, 28a/12) ~ *doğrı* (25b/1, 14). Metinde kelime başında hem t'li hem d'li yazımlara yer verilmiştir: *tolu* (22b/19), *tavar* (23b/13), *tudup* (<*tutup*, 23a/18) // *dolaşdurur* (25a/3), *dürlü* (28a/10), *donanma* (24b/16, 26a/7).
- **Kelime başında b düşmesi:** *bolay ki* (28a/2) ~ *ola kim* (28b/16)

2.4. Şekil Bilgisi İle İlgili Bazı Hususlar

2.4.1. Zaman ekleri

Şimdiki zaman eki *-yor* ile Eski Anadolu Türkçesinde sık kullanılan **gelecek zaman** eki *-IsAr* metinde hiç geçmemektedir.

-AcAk eki de sıfat-fiil eki olarak iki örnekte karşımıza çıkmaktadır [*bir imtihân olınacak kulum (20b/8), ol imtihân olınacak kimdür (20b/13), bir yer olmayacak olur ise (24b/12)*].

Geniş zaman [*muttali'* olurlar (18b/17), *su'âl ider (19a/5), geliürsin (20a/2), bilürsin (21a/8), olmaz (20b/17)*], **görülen geçmiş zaman** [*kodılar (31a/3), buyurdı (26b/1), geldi (19a/18), düşdiler (19b/18)*], **öğrenilen geçmiş zaman** [*görüür imiş (20a/2), dirler imiş (20b/12), olmuş-ıdı (21b/19), oturmuş (22a/3)*], **istek kipi** [*göndereler (19b/9), eyleyesiz (19b/10), cem' olalar (20b/7), gönderesin (21a/18), gele (22a/11)*], **emir kipi** [*cem' olsunlar (19b/14), virilsün (19b/18), katl olunsun (21b/5), haber vir (22b/13)*] metinde çokça kullanılmıştır.

2.4.2. Zarf-fiil eklerinden -IcAk metinde sadece üç kez geçerken [*göricek (23b/4, 25a/5), tamâm olıcak (24a/7)*] **-IncA** eki [*vusûl bulunca (19b/11), diyince (20b/4), emr olunca (26b/2) vd.*] on iki örnekte karşımıza çıkmaktadır. Bu on iki örnekten ikisinde (25a/14, 26b/8) ek, **-IncAyA** kadar işlevindedir, yani bitim cümlesi oluşturmaktadır.

2.5. Cümle Bilgisi ile İlgili Bazı Hususlar

2.5.1. Metinde Türkçe cümle yapılarının hepsine örnek bulmak mümkündür; fakat kullanım sıklığı bakımından “iç içe birleşik cümle, kî'li birleşik cümle ve (*-Up* ile birbirine bağlanmış) bağlı cümleler” öne çıkmaktadırlar. Şartlı birleşik cümle, metinde en az geçen cümle yapısıdır.

Basit cümle

Sultân Murâd Han'ufî tarafından giden kimesne günlerde bir gün Edirne'ye geldi. (19a/17)

Oğluma dahı ahvâli bildürelüm. (19b/14)

Ba‘de kâzî‘asker ‘Ali Efendi dahı bir mes‘ele su‘âl eyledi. (21a/4)

Şartlı birleşik cümle

Meclisde ol mes‘eleyi her kim feth ider ise anı ulu ruhbân ideriz. (19a/7)

Cem‘iyyetüñ ittifâkıyla nice ma‘kûl görürler ise öylece ideriz. (19b/15)

Bize karşı yakada bir yer olmayacak olur ise [Kostantiniyye‘nüñ] fethi müyesser olmaz.” (24b/12)

İç içe birleşik cümle

Keşîşlerüñ ba‘zısı virilsün ve ba‘zısı virilmesün dirler idi. (20a/6)

Âhirü‘l-emr içlerinden biri eydür: Virilsün diyenler başka dursun, virilmesün diyenler başka dursun. (20a/7)

Bakalüm kangısı ziyâde ise anı ideriz didi. (20a/8)

Ki‘li birleşik cümle

Keşîşüñ biri cevâb virür ki: “Her sene ‘âdetimiz budur ki bir müşkil ‘ilm içinden intihâb ideriz. (19a/5)

Dilerüm ki imtihân oluna. (20b/8)

Ol pîr ihtiyâra eydür ki: “Bizleri bildüñ mi?” (22a/5)

Bağlı cümle

Hemân ol vakt ismini Mahmûd kodılar dahı Manastır ahâlîsi bir yere cem‘ olup bir ‘azîm mermer diregi arabaya yükledüp ol cüvânı kasabadan taşra bir mîl mikdârı berâber götürüp ayrıldıkları mahalde ol mermer diregi diküp nişân iderler. (20a/11)

Bu cüvânı ‘ilm-i Furkân‘dan ve Mezheb-i Hanefiye‘den ta‘lîm eyleyesiz; zîrâ ‘ilm-i İncîl‘de mahâreti var imiş. (20b/3)

Buña bühtân eylediler ve nâ-hak yere katl itmek diledi[ler]. (22a/8)

Sıralı cümle

Siz bilürsüz, ulularımıza cemî‘an mutî‘iz. (20a/5)

Virilsün diyenler başka dursun, virilmesün diyenler başka dursun. (20a/8)

Hemân-dem Mahmûd Ağa'yı çevirüp başına destâr ve pâk libâslar ile zeyn idüp meclis-i 'ulemâya getürdiler, ta'zîmen cümlesi kıyâm eylediler. (20b/18)

2.5.2. Zarf-fiil eki *-Up* metindeki çok sayıda örnekte işlev bakımından zaman eki durumundadır. Ek çoğunlukla geniş zaman, bazen de görülen geçmiş zaman işleviyle kullanılmıştır. Bu işlevlerin tespitinde, metinde tahkiye üslubuyla birbirini izleyen cümlelerin yüklemelerindeki zaman eklerinden yararlanılmıştır.

***-Up*'un geniş zaman eki işlevinde kullanılması**

İttifâkan Sultân Murâd Han Gâzî'nün adamlarından bir sâhib-fehm ve ferâset sâhibi kimesne, Rum ili'ne teccessüs için gönder[il]üp kasaba-i Manastır'a dâhil olup. (19a/1-2)

Şimdi vezîr-i sâni olup üç günden soñra Mahmûd Paşa'yı vezîr-i a'zam idüp 'adâletle tamâm üç sene vezîr olup. (21a/18-19)

Sultân Murâd ziyâde bî-huzûr olup. (21b/3)

Ol gün 'azîm ziyâfetler olunup ve cümlesine hil'atler virilüp. (20b/10)

'Asker-i İslâm şâz u handân küffârı kılıçdan geçürüp. (21b/7)

Ol adam ol hatuna varup kapusını dakk idüp. (28b/17)

***-Up*'un görülen geçmiş zaman eki işlevinde kullanılması**

Sultân Murâd ol cüvândan ve harekât ve sekenât âdâbından ziyâde hazz idüp. (20a/18-19)

Her kim ne su'âl ider ise bilâ-tereddüd cümlesine cevâb virüp. (21a/3)

Ol câriye hîleye mübâşeret idüp bühtân itmege şürû' idüp. (27b/19)

2.5.3. Metinde Farsça cümle başı edatlarıyla kurulmuş birleşik cümleler de yer almaktadır. Bu cümle yapısında; başında edat bulunup çekimli bir fiil alan veya hüküm bildiren bir yüklem ismini bünyesinde bulunduran ilk cümle yardımcı cümle; bu cümleden sonra gelen cümle ise temel cümledir. Bu iki

cümle arasında şekil ve anlam bakımlarından açık ve kuvvetli bağlar vardır. Bu yapıdaki cümlelerde, cümle başı edatları genellikle *-İncA*, *-DIğİndA*, *-DIğİ zaman*, *için*, *mademki* anlamlarıyla yardımcı cümleleri temel cümlelere bağlarlar.¹² Menkıbede geçen bu yapıdaki cümleler ise “mademki” işleviyle birbirine bağlanmıştır:

Çünkü karadan gemi yürüdüñ; kapudanlığı dahı saña virdüm (26a/5)

Çünkü gidersüñüz; yediñüz ile yeriñüze bir fâzıl ve a'lem kimesne bulup vekîl idüñ. (27b/1)

Mâdâm ki bu zikr olınan kimesneler câmi'de işleye; isterler uyhu uyuyalar ve diñleneler. (27a/6)

3. METNİN HALK BİLİMSEL BAKIMDAN İNCELENMESİ

Çalışmamızın bu bölümünde; “Menâkıb-ı Mahmûd Paşa-yı Velî” adlı yazma eserde geçen ve 15. yüzyılda yaşamış, Fatih Sultan Mehmed’in vezirliğini yapmış, Osmanlı’nın önemli devlet adamlarından biri olan Mahmud Paşa’nın şahsiyeti etrafında teşekkül eden efsaneler;¹³ efsanenin epizotları, efsanede geçen kahramanlar, efsanede geçen zamanlar, efsanede geçen mekânlar, efsanede geçen motifler bakımından incelenmeye çalışılacaktır.

¹² Cümle başı edatlarıyla kurulan cümle yapıları hakkında bk. İsmet Cemiloğlu, “Eski Anadolu Türkçesi Söz Diziminde Çün’lü Cümleler”, *Türk Dili*, 510, Haziran 1994, s. 409-413; Şükrü H. Akalın, “Eski Anadolu Türkçesinde Cümle Başı Edatlarıyla Kurulmuş Cümleler”, *Türk Dili*, 518, Şubat 1995, s. 156-163; Şükrü H. Akalın; *Eski Anadolu Türkçesinde Cümle Başı Edatlarıyla Kurulmuş Zaman Cümleleri*, Adana, 1996, 118 sayfa. (Profesörlük Başlıca Araştırma Eseri); Enfel Doğan, *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi, 27-28 Ağustos 2007, UTEK 2007, Bildiriler*, (Editör: Prof. Dr. Hayati Develi), C. I, Türkçenin Söz Dizimi, İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul 2009, s. 153-165.

¹³ Çalışmamızda “Menâkıb-ı Mahmûd Paşa-yı Velî” adlı yazma eserde yer alan anonim halk edebiyatı mensur metinler, genel olarak “din büyüklerinin veya tarihe geçmiş ünlü kimselerin yaşamları ve olağanüstü davranışlarını konu edinen anlatı” şeklinde tanımlanan “menkıbe” kavramı ile değil daha kapsayıcı olması ve yazmada geçen tüm anonim halk edebiyatı mensur metinlerin içeriğine uygun olmasından dolayı “efsane” kavramı kullanılarak değerlendirilmiştir.

3. 1. Hızır Aleyhisselam'ın Mahmud Paşa'yı İdamdan Kurtarması¹⁴

Mahmud Paşa Sultan Murad'ın veziri olur ve aradan 3 yıl geçer. Bu süre içerisinde Mahmud Paşa'yı çekemeyen diğer devlet adamları Padişah'ı Mahmud Paşa aleyhine kışkırtırlar. Bu söylentilerden huzursuz olan Sultan Murad, Mahmud Paşa'nın boynunun vurulmasını emreder. Sarayın önüne bir sehpa kurulur ve Mahmud Paşa elleri bağlı olduğu hâlde idam sehpasının önüne getirilir. Devletin ileri gelenlerinden bazıları Mahmud Paşa'nın idam edilmemesi için Sultan Murad'a yalvarırlar. Bunun üzerine Sultan Murad daha çok öfkelenir ve: "Benim emrim emir değil midir? Elbette boynu vurulsun!" der. Cellatlar Mahmud Paşa'nın boynunu vurmak için ileri atıldıklarında Mahmud Paşa bir anda ortadan kaybolur. Orada bulunanlar işin sırrına vâkıf olamazlar. Sultan Murad da huzursuz bir hâlde saraya gider. Halkın arasında: "Aferin Mahmud Paşa'ya sihir yaparak kendini idamdan kurtardı." şeklinde söylentiler yayılır.

O haftanın cuma günü ihtiyar bir köylü Edirne'de, Mustafa Paşa Köprüsü'nden geçerken, biri bir pir, diğeri güzel giyimli bir kişi olmak üzere iki kişiye rastlar. Pir, ihtiyarı yanına çağırır ve: "Bizleri tanıdın mı?" diye sorar. İhtiyar da: "Tanıyamadım Sultanım!" der. Bunun üzerine pir "Benim ismim Hızır Aleyhisselam ve yanımdakinin ismi de Mahmud Paşa'dır. Padişah'ın veziridir. Mahmud Paşa'ya iftira ettiler ve haksız yere katletmek istediler. Allah'ın emriyle ben kurtardım. Eğer dediklerimi yaparsan mükâfatını görürsün. Padişah'a git ve benim ağzımdan 'Mahmud'u oraya gönderdim. Kılına dokunulursa çok zarar görür.' diye söyle!" der.

İhtiyar köylü aceleyle saraya gelir. "Padişah'a hayırlı bir haberim var" diyerek huzura çıkar. İhtiyar geldiği an aklı başından giden Padişah, titreyerek yüzü üzerine yere düşer. Padişah kendine gelince ihtiyarı huzuruna getirmelerini emreder. İhtiyara kim olduğunu sorar. İhtiyar da Padişah'ın kullarından *biri olduğunu söyler ve başından geçenleri anlatır, Hızır Aleyhisselam'ın mesajını Padişah'a iletir.

¹⁴ Yazmada, efsanelerin başlığı olmamasına rağmen tasnif kolaylığı sağlaması açısından biz incelememizde her efsane için bir başlık ekledik.

Padişah ihtiyarın anlattıklarını dinledikten sonra ihtiyara pek çok ihsanda bulunarak onu fakirlikten kurtarır. Daha sonra vezirlerine Edirne'yi dolaşarak Mahmud Paşa'yı bulmalarını, hürmetle huzuruna getirmelerini emreder. Vezirler Padişah'ın bu emrinden çok huzursuz olurlar; ama çaresiz Mahmud Paşa'yı aramaya koyulurlar, akşama kadar aramalarına rağmen bulamazlar. Ertesi gün sarayda, divan için bir araya geldiklerinde Mahmud Paşa'yı, onu katletmek istedikleri yerde, yani kaybolduğu noktada sabah namazını kılmış, ellerini açıp Allah'a yakarır bir vaziyette bulurlar. Hemen hürmetle Padişah'ın huzuruna getirirler. Sultan Murad Han sevincinden o gün divanı toplamaz. Mahmud Paşa'yı karşılar ve ağlayarak "Mahmud sana zulmettik. Beni affet!" der. Bunun üzerine Mahmud Paşa da: "Padişah'ım ilim ehli devlet adamları eskiden beri kıskanılmışlardır." diye cevap verir. Ondan sonra Sultan Murad, Mahmud Paşa'ya "terakki olarak" yüz bin akçe verir ve veziriazamlığa getirir.

Efsanenin Epizotları

Mahmud Paşa'yı çekemeyen diğer devlet adamları Sultan Murad'ı kışkırtırlar.

Padişah da Mahmud Paşa'nın idam edilmesi emrini verir.

Mahmud Paşa tam idam edilecekken Hızır'ın yardımıyla ortadan kaybolur ve böylece hayatı kurtulur.

Hızır, o haftanın cuma günü Edirne'de, Mustafa Paşa Köprüsü'nden geçen ihtiyar bir köylüye kendisini ve Mahmud Paşa'yı tanıtır ve köylü vasıtasıyla Padişah'a haber gönderir.

Böylece Padişah yaptığı hatayı anlar ve Mahmud Paşa'yı affeder.

Efsanede Geçen Kahramanlar

Efsanenin başkahramanı Mahmud Paşa'dır. Daha sonra ise Hızır Aleyhisselam'ın önemli bir kahraman olarak efsanede yer aldığını görmekteyiz. Bu iki kahramanın dışında; Mahmud Paşa'nın devlet adamı kişiliğine uygun olarak Sultan II. Murad, devlet adamları, cellatlar ve ihtiyar bir köylü de efsanenin diğer kahramanları arasında yer almışlardır.

Efsanede Geçen Zamanlar

Efsanede “Mahmud Paşa Sultan Murad’ın veziri olur ve aradan 3 yıl geçer.” ifadesine yer verilmiştir.

II. Murad; ilki 1421-1444 yılları arasında, ikincisi ise; 1446-1451 yılları arasında olmak üzere iki kez Osmanlı tahtına geçmiş bir padişahtır. Efsanede geçen bu ifadeden hareketle efsane, zaman olarak Padişah II. Murad’ın saltanatı yıllarına bağlanabilir.

Efsanede geçen diğer bir zaman ifadesi de; “Mahmud Paşa vezir olduktan sonra aradan 3 yıl geçer”, 3 yıl sonraki herhangi bir hafta Padişah’ın gazabına uğrar, idam edilmek istenir. O an ortadan kaybolur, o haftanın cuma günü de ihtiyar köylü Hızır ile Mahmud Paşa’ya rastlar. Böylece efsanede herhangi bir haftanın “cuma” gününden bahsedilerek bir zaman ifadesine yer verilmiştir. Efsanede İslam’a göre kutsal bir gün sayılan “cuma” gününün geçmesi dikkat çekicidir. Ayrıca İslam dininde cuma gününe verilen ehemmiyet ile Mahmud Paşa’nın “velî” kimliği ve Hızır arasında da bir ilişki kurulduğu düşünülebilir.¹⁵

Efsanede Geçen Mekânlar

Efsane genel itibarıyla, efsanenin de önemli bir kurgusu olan entrikalara uygun kapalı ve geniş bir mekân olan sarayda geçmektedir.

İdam sehпасının kurulduğu “sarayın önü” ve ihtiyar köylü ile Hızır’ın ve Mahmud Paşa’nın karşılaştıkları Edirne Mustafa Paşa Köprüsü efsanede geçen diğer mekânlardır.

¹⁵ Cuma gününün faziletiyle ilgili şunlar söylenebilir: “Kelime olarak “toplamak, toplanmak” anlamlarına gelen Cuma, haftanın günlerinden birinin adı ve Kur’ân-ı Kerim’de 62. sürenin ismidir. İslâm dininde Cuma, haftalık ibadet günü olarak seçilmiş ve bu günün bir bayram olduğu hadislerde belirtilmiştir (Beyhakî, III, 243). Hz. Peygamber, Cuma günü hakkında, “Üzerine güneşin doğduğu en hayırlı gün Cuma günüdür. Çünkü Hz. Âdem o gün yaratıldı, o gün Cennete girdi ve o gün Cennetten çıkarıldı.” buyurmuştur (Müslim, Cum’a, 18). Başka bir hadislerinde de, bu günde yapılan duaların kabul edileceği bir icabet saatinin bulunduğunu belirtmiştir (Buhârî, Cum’a, 35). Cuma gününün Müslümanlar için önemli bir gün olmasının sebeplerinden birisi de, bu günde kılınan Cuma namazıdır.” Fikret Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, s. 106.

Efsanede Geçen Motifler¹⁶ ve Değerlendirme

Efsanede geçen şu ibarede 3 formülistik sayısının¹⁷ geçtiğini görmekteyiz: “Mahmud Paşa Sultan Murad’ın veziri olur ve aradan 3 yıl geçer.”

İnsanoğlu eski çağlardan beri sayıların gizli anlamları ve güçleri olduğuna inanmıştır. Bu sayıları ve içindeki güçleri bilmek, ölümlülerin bu gücü, uygun ruhların yardımını sağlamak, büyücülük yapmak ya da belirli formülleri saptanmış sayıda yineleyerek dualarını daha etkili kılmak için kullanmalarını mümkün kılmıştır. Sayıların gizli anlamının bilgisi hem folklorla hem de edebiyata ciddi olarak yansır.¹⁸ Bundan dolayı halk edebiyatı metinlerinde ve özellikle efsanelerde de 3, 5, 7, 9, 40 gibi formülistik sayılar çokça geçen motifler arasındadır.

“Kıskançlık” ve “iftira”nın da efsanede geçen diğer önemli motifler olduğu görülmektedir. Efsaneye göre diğer devlet adamları Mahmud Paşa’yı kıskanmışlar, ona iftira atmışlar ve Padişah’ı Mahmud Paşa aleyhine kışkırtmışlardır. Böylece bu iki motif efsanenin kurgulanışında önemli bir yere oturtulmuştur.

Diğer bir efsane motifi ise; “cezalandırma” motifidir. Efsanede Sultan Murad, Mahmud Paşa’nın boynunun vurulmasını emreder. Mahmud Paşa’yı haksız yere katletmek ister. Padişah’ın bu haksız cezası, efsanedeki “Hızır” motifine zemin hazırlamıştır. Anadolu Türk efsanelerinde geçen en önemli motiflerden birisi de “Hızır” motifidir. Ahmet Yaşar Ocak; *İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü* adlı eserinde Hızır’ın halk inanışlarındaki fonksiyonlarını şöyle sıralanmıştır: a) Zor durumlarda ve felaketlerde yardımcılık, b) İyileri mükâfatlandırıp kötülerini cezalandırma, c) Bereket ve bolluğa kavuşturma, d) Savaşlarda yardım etme.¹⁹

¹⁶ Motif: Halk bilimi çalışmalarının önde gelen isimlerinden biri olan Max Lüthi motifi; “Kendisini an’ane muhafaza etme gücüne sahip olan, hikâye etmenin en küçük unsuru” olarak tarif eder. Saim Sakaoğlu, *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1980, s. 24.

¹⁷ Çalışmamızda menakıpnamede yer alan motiflerin tespitinde Stith Thompson’un “Motif Index of Folk-Literature” adlı eserinden faydalandık.

¹⁸ Daha geniş bilgi için bk. Annemarie Schimmel, *Sayıların Gizemi*, 2. bs., Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 8-9.

¹⁹ Daha geniş bilgi için bk.: Ahmet Yaşar Ocak, *İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007, s. 109-118.

Bu efsanede de Hızır, karşımıza, “zor durumlarda ve felaketlerde yardımcılık” işlevi ile çıkmaktadır. Bu işlev, onun çehresini ve karakterini belirleyen ana işlevdir. Destansı romanlarda, efsanelerde, halk hikâyelerinde ve masallarda özellikle Hızır’ın sürekli olarak kahramanları ölümden kurtaran, türlü kötülüklerden koruyan, içinden çıkılmaz güçlüklerden sıyıran bir zat şeklinde temsil edilmesi, bu halk inancının kuvvetli bir tezahüründen başka bir şey değildir. “Kul bunalmayınca Hızır yetişmez” ve “Hızır gibi yetişti” gibi atasözü ve deyimler, bu inancın en özlü ifadesidirler.”²⁰

Efsanede cellatlar Mahmud Paşa’nın boynunu vurmak için ileri atılmışlardır. Fakat Mahmud Paşa bir anda ortadan kaybolmuştur. Bu motif, efsanede yer alan en önemli olağanüstülük motiflerinden birini teşkil etmektedir. Metinde ilk önce bu olağanüstü hadisenin sebebi söylenmez; halk Mahmud Paşa’nın sihir yaparak canını kurtardığını düşünür. Fakat sihir yapma, kendisine “velî” unvanı verilen Mahmud Paşa için uygun bir yakıştırma değildir. Bu olağanüstü durumun sebebinin ileriki safhalarda Hızır Aleyhisselam olduğu açığa çıkar. Hızır Aleyhisselam boynunun vurulacağı anda Paşa’nın ortadan kaybolmasını sağlamış, böylece Mahmud Paşa’nın haksız yere katledilmesini engellemiştir.

Efsanede; ihtiyar bir köylü Edirne’de, Mustafa Paşa Köprüsü’nden geçerken, biri bir pîr, diğeri güzel giyimli bir kişi olmak üzere iki kişiye rastlar. Bu kişilerden biri Hızır Aleyhisselam, yanındaki ise, Mahmud Paşa’dır. Hızır, ihtiyar köylüye: “Eğer dediklerimi yaparsan mükâfatını görürsün.” der ve Padişah’a iletilmek üzere saraya “haber” gönderir. İhtiyar köylü Hızır’ın dediklerini yerine getirir. İhtiyarın saraya geldiği an Padişah “olağanüstü bir şekilde” titreyerek yüzü üzerine yere düşer. Bu da efsanedeki bir başka olağanüstü motiftir.

İhtiyar köylü Padişah ile konuşur. Padişah ihtiyarın anlattıklarını dinledikten sonra ihtiyara pek çok mal vererek fakirlikten kurtarır. Böylece Hızır’ın; iyileri mükâfatlandırıp kötülerini cezalandırma, bereket ve bolluğa kavuşturma işlevleriyle de efsanede yer aldığını söyleyebiliriz.

Hızır Aleyhisselam sayesinde gerçeği anlayan Padişah, derhal Mahmud Paşa’nın bulunarak hürmetle saraya getirilmesini emreder. Fakat Paşa bir türlü

²⁰ Ocak. a.g.e., s.109.

bulunamaz. Ümitsizliğe düştükleri bir anda Mahmud Paşa'yı; yine "olağanüstü bir şekilde" kayb olduğu yerde sabah namazını kılmış, ellerini açıp Allah'a yakarır bir vaziyette bulurlar. Bu ifadelerde; pek çok Türk efsanesinde görülen "dua" ve "namaz" motiflerine yer verildiği görülmektedir.

"Padişah, Mahmud Paşa'yı karşılar ve Mahmud Paşa'ya ağlayarak: "Mahmud sana zulmettik. Beni affet!" der. Bunun üzerine Mahmud Paşa da: "Padişah'ım ilim ehli devlet adamları eskiden beri kıskanılmışlardır." diye cevap verir. Sultan Murad, Mahmud Paşa'ya terakki olarak yüz bin akçe verir ve veziriazamlığa getirir." Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere efsanede "affetme" ve "mükâfatlandırma" motiflerine de yer verilmiştir.

3.2. Mahmud Paşa ve İstanbul'un Fethi ile İlgili Efsane

Sultan Murad Han vefat ettikten sonra Sultan II. Mehmed saltanata geçer. O günlerde otorite boşluğundan faydalanarak Edirne'ye kadar ilerleyen Kırım Hanı'nın askerleri, Sultan Murad Han'ın mateminin kırk birinci günü, Mahmud Paşa'nın marifetiyle bertaraf edilir.

Bu hadisenin ardından Mahmud Paşa, Sultan Mehmed Han Hazretleri'ne: "Padişah'ım bundan sonra Kostantiniyye'nin fethi için çalışmaya başlayalım." der.

Sultan Mehmed Han ordusuyla beraber Bursa'dan geçerek İznik'e varır. Burada kaldıkları üç ay zarfında meşhur evliya Eşrefoğlu'na biat ederler ve Hacı Bayram Sultan'dan el alırlar.

Kostantiniyye'ye yönelen ordu Kocaeli tarafındaki Eskihisar denilen yerde kalır. Padişah, İmparator Kostantin'e elçi gönderir. Elçi, İmparator'a: "Sultan Mehmed Han havası ve suyu güzel olan bu topraklara biraz istirahat etmek ve size birkaç gün komşu olmak için gelmiştir." der. Böylece bu bölgede birkaç ay kalırlar.

Bir gün Mahmud Paşa, Sultan Mehmed Hazretleri'ne: "Padişah'ım karşı yakada bir hisar yapmazsak Kostantiniyye'yi fethedemezsiniz." diyerek bir sığır derisini eline alır ve "Padişah'ım bu sığır derisi kadar yer talep edelim." der. Bunun üzerine bu talebi iletmek için Kostantin'e bir elçi gönderirler. Kostantin, Sultan Mehmed'in bu talebini kabul ederek bir sığır derisi kadar yer verir. Bu haber ulaştınca Mahmud Paşa sığır derisini bıçakla ince ince keser ve uzun bir

iplik hâline getirir. İpin yettiği yer kadar bir araziye de Rumeli Hisarı'nı inşa ettirir. Kostantin durumu öğrendiğinde çok pişman olur. Fakat artık pişmanlık fayda etmez.

Mahmud Paşa bir gece Sultan Mehmed Han'a: "Padişah'ım! Ruhbanların inancına göre Müslümanlar karadan gemi yürütmedikçe İstanbul alınmaz." Şimdi biz Padişah'ımızın yüce yardımcılarıyla hazırlanmaya başlayalım. Ondan sonra Gedik Paşa'yı yanına alıp Okmeydanı tarafından bir kadirga bulurlar, tekerlekler hazırlarlar, o kadirgayı içine askerler ve toplar koymak suretiyle mübarek bir saatte denize indirirler. Kadirga Fener Kapısı'na varır. Toplarla surları dövüp yıkar. Gece Galata'nın korunması için bin asker bırakırlar. On bin asker ile sabaha kadar Top Kapısı ile Silivri Kapısı'nı toplarla döverler. Üçüncü gün Osmanlı askeri İstanbul'a girmeyi başarır.

Sultan Mehmed Han Hazretleri ile Mahmud Paşa Şühud Kapısı'nda yüksek bir yere çıkarlar ve birer ok atmak suretiyle iddiaya girerler: "Ayasofya'ya hangimizin oku ulaşırsa onun olsun." derler. Sonra bu iddiaya razı gelmezler: "Sen bir taraftan ben bir taraftan gidelim, her kim önce varırsa onun olsun." derler. Mahmud Paşa Camii'nin yeri eski devirlerde büyük bir kiliseymiş. Sultan Mehmed Han Ayasofya'ya doğru varır. Meğer halk korkudan Ayasofya'ya sığınmış. Mahmud Paşa sonradan kendi camii olacak kiliseye varır ve içinde hayli ruhban bulur. Orada adamlarını bırakıp, Sultan Mehmed Han Hazretleri'nin ardından Ayasofya'ya varır. Bunun dışındaki kâfirler Yedikule'ye sığınmışlardır. On gün geçtikten sonra Yedikule'yi de alırlar. Böylece İstanbul'un fethi tamamlanmış olur.

Efsanenin Epizotları

Osmanlı'ya saldıran Kırım Hanı'nın askerleri, Sultan Murad Han'ın mateminin kırk birinci günü Mahmud Paşa'nın marifetiyle bertaraf edilir.

Bundan sonra Mahmud Paşa; Sultan Mehmed Han'a İstanbul'un fethi için çalışmasını tavsiye eder.

Sultan Mehmed Han ordusuyla Bursa ve İznik'ten geçerken Eşrefoğlu'na biat eder ve Hacı Bayram Sultan'dan el alırlar.

Daha sonra Eskihisar'da kalırlar. Bu sırada bir gün Mahmud Paşa, Sultan Mehmed'e: "Padişah'ım karşı yakada bir hisar yapmazsak Kostantiniyye'yi fethedemezsiniz." diye akıl verir.

Bu hisarın yapımı için de Mahmud Paşa İmparator Kostantin'e elçi gönderip bir sığır derisi kadar yer talep etmesini söyler.

Kostantin, bu talebi kabul ederek bir sığır derisi kadar yer verir.

Mahmud Paşa sığır derisini bıçakla ince ince keser ve uzun bir iplik hâline getirir. İpin yettiği yer kadar bir araziye de Rumeli Hisarı'nı inşa ettirir.

Mahmud Paşa bir gece Sultan Mehmed'e: "Padişah'ım! Ruhbanların inancına göre Müslümanlar karadan gemi yürütmeyince İstanbul alınmaz." der ve gemilerin karadan yürütülmesi gerektiği fikrini verir.

Mahmud Paşa'nın bu yararlılıkları neticesinde İstanbul fethedilir.

Efsanede Geçen Kahramanlar

Efsanenin en önemli kahramanı Mahmud Paşa'dır.

Bunun yanında Sultan Murad Han, Kırım Hanı, Sultan Mehmed Han, Eşrefoğlu²¹, Hacı Bayram Sultan²², İmparator Kostantin, Bizanslı Ruhbanlar, Gedik Paşa²³ efsanede geçen diğer kahramanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Efsanede; İstanbul'un fethinden önce Fatih Sultan Mehmed'in ve Mahmud Paşa'nın devrin büyük mutasavvıfları arasında yer alan Eşrefoğlu ve Hacı Bayram Sultan gibi din ulularını ziyaret ederek onlara biat etmeleri ve

²¹ **Eşrefoğlu:** 1353?-1469 yılları arasında yaşayan, Hacı Bayram Veli'nin damadı ve Kadiriye Tarikatı kollarından Eşrefiyye şubesinin kurucusu olan, *Mützeki'n-Nüfûs* adlı dinî ve tasavvufî nasihatler içeren eserin sahibi İznikli Eşrefoğlu Rumî. Bazı araştırmacılar; Mahmud Paşa'nın Eşrefoğlu Rumî'nin müntesiplerinden olduğu ile ilgili bilgiler vermektedirler ki böylece menkıbede geçen ifadelerle bir paralellik kurulabilir. Eşrefoğlu Rumî ile ilgili daha geniş bilgi için bk.: Abdullah Uçman - Önder Akıncı, *Eşrefoğlu Rûmî, Hayatı ve Menkıbeleri*, İstanbul 1976. ; Mustafa Güneş, *Eşrefoğlu Rûmî Hayatı, Eserleri ve Divânından Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

²² **Hacı Bayram Sultan:** 1352-1430 yılları arasında yaşayan, Bayramilik tarikatının kurucusu büyük Türk mutasavvıfıdır. Asıl adı Numan'dır. Türbesi Ankara'da bulunmaktadır. Daha geniş bilgi için bk.: Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Veli, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Ankara 2004.

²³ **Gedik Ahmed Paşa:** Sultan II. Murad Döneminde, iç oğlanı olarak saraya giren Gedik Ahmed Paşa Fatih Sultan Mehmed Devrinde, 1474-1477 yılları arasında sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. 1474'te idam edilen Mahmud Paşa'nın yerine veziriazam olmuştur. Cem olayından ötürü uzun süredir hareketlerinden endişe edilen Gedik Ahmed Paşa, Sultan İkinci Bayezid'in emriyle 18 Kasım 1482'de Edime'de boğdurulmuştur.

onlardan el almaları, diğer Türk efsanelerinde de geçen “din uluları” motifine yer verildiğini göstermektedir.

Efsanede Geçen Zamanlar

“Sultan Murad Han’ın mateminin kırk birinci günü” ifadesi efsanede geçen en önemli zaman ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilindiği gibi Sultan II. Murad 3 Şubat 1451’de 48 yaşındayken vefat etmiştir. Bundan dolayı efsanede geçen zaman ifadesi bu tarihe denk düşmektedir.

Efsane; II. Murad’ın ölümünden sonra Fatih Sultan Mehmed’in tahta geçmesi ve saltanatı dönemindeki, İstanbul’un fethi başta olmak üzere, olaylara yer verilmesi bakımından da zaman olarak Fatih Sultan Mehmed’in tahta geçtiği 18 Şubat 1451 ile vefat ettiği 3 Mayıs 1481 yılları arasındaki zaman dilimini de kapsamaktadır.

Efsanede Geçen Mekânlar

Efsanenin, Fatih Sultan Mehmed’in tahta geçmesi ve saltanatı dönemindeki siyasi olaylara yer verilmesi bakımından daha çok; geniş ve açık mekânlara sahip olduğu görülmektedir.

Bu mekânlar şunlardır: Edirne, Bursa, İznik, Kocaeli, Eskişehir, Karadeniz, Gelibolu, İstanbul; Okmeydanı, Fener Kapısı, Galata, Top Kapısı, Silivri Kapısı, Şühud Kapısı, Yedikule.

Rumeli Hisarı, Ayasofya, Mahmud Paşa Camii ise efsanede geçen geniş ve kapalı mekânlara örnek olarak gösterilebilir.

Efsanede Geçen Motifler ve Değerlendirme

Efsanede, “Sultan Murad Han’ın mateminin kırk birinci günü” şeklinde bir ifade yer almaktadır. Burada geçen 41 sayısı da pek çok efsanede benzerine rastlanan formülistik sayı motiflerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Efsaneye göre Mahmud Paşa Kırım Hanı’nın askerlerini “zehirli kaftanlar giydirmek” suretiyle bertaraf eder. Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere efsanede “zekâ” ve “hile” ile düşmanı yenme motifine yer verilmiştir.

Efsanede Mahmud Paşa’nın ne kadar zeki ve yararlı bir devlet adamı olduğu bu ilk cümlelerde belirtilmiş ve efsanenin sonraki aşamalarında da sıkça üzerinde durulan bir motif olarak işlenmiştir.

Bu bela Mahmud Paşa'nın marifetiyle bertaraf edildikten sonra Sultan Mehmed Han'ın Mahmud Paşa'ya olan sevgi ve saygısının arttığı görülmektedir. Öyle ki menkıbede, Mahmud Paşa, Fatih Sultan Mehmed'in yanından ayırmadığı, başı her sıkıştığında başvurduğu, üstün vasıflara sahip bir devlet adamı olarak resmedilmektedir. Aslında bu bakış açısının halkın muhayyilesinde bu şekilde gelişerek menkıbeye konu olduğunu söyleyebiliriz.²⁴

Bu hadisenin ardından Mahmud Paşa; Sultan Mehmed Han Hazretleri'ne: "Padişah'ım bundan sonra Kostantiniyye'nin fethi için çalışmaya başlayalım." der. Böylece Mahmud Paşa efsanede Sultan Mehmed Han'ı İstanbul'un fethi için teşvik eden bir devlet büyüğü olarak gösterilmiştir.

Rum tarihçisi Dukas'a göre: "Sultan Mehmed gece yatağında, gündüz divanda, İstanbul'dan başka bir şey düşünmüyordu. Bu şehri nasıl zaptedeceği düşüncesi ile gözüne uyku girmezdi. Bu şehrin ve etrafının haritalarını kendi eliyle çizmiş, bütün gün onların üzerine eğilir, harp planlarını hazırlardı. Büyüklü küçüklü binlerce meseleyi bizzat halletmeğe uğraşır, bu suretle müthiş muhasarayı hazırladığı görüldü. Her gün kumandanları ile hararetle konuşmalar yapardı. Maiyetine aldığı kumandanları ile yaya veya atlı Edirne ordugâhında fasılasız dolaşır." ²⁵

Efsanenin aksine yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere Sultan Mehmed herhangi bir telkine ihtiyaç duymadan, İstanbul'un fethi için saltanatının erken dönemlerinden itibaren çalışmalarına başlamıştır.²⁶ A. Süheyl Ünver; Fatih'in İstanbul'un fethi için gece gündüz çalışmasını konu alan şu tarihî fıkrayı nakletmektedir: "Fatih İstanbul'u almağa karar verdikten sonra bunun için lâzım olan her şeyi hazırlatmağa başladı. Toplar döktürüyor, donanma yaptırıyor, Boğazkesen (Rumeli) hisarını çabuk yetiştirmek için kendi de çalışıyordu. Geceleri, İstanbul'u nasıl zaptedeceğine dair planlar düşündüğünden gözüne uyku girmiyordu.

Fatih'in Edirne'deki sarayının karşısında bir medrese vardı. Geceyarısı bütün şehirde ışıklar söndüğü hâlde orada ışık yanardı. Çünkü çalışkan bir Molla derse çalışırdı.

²⁴ Konu ile ilgili daha geniş bilgi için bk. Ortaylı, a.g.m., s. 459-481.

²⁵ Reşad Ekrem Koçu, *Osmanlı Padişahları*, Ana Yayınevi, İstanbul 1981, s. 76-77.

²⁶ Daha geniş bilgi için bk., Yaşar Yücel-Ali Sevim, *Klasik Dönemin Üç Hükkümdarı Fatih-Yavuz-Kanuni*, TTK Basımevi, Ankara 1991, s. 6-10.

Bir gün Fatih, veziri Çandarlı Halil Paşa'ya:

— Şu medresede geceleri uyumayan bir adam var. O kimdir? Neye uyumuyor? diye sordu.

Halil Paşa:

— Orada bir Molla vardır. Geceleri derse çalışır, cevabını verdi. Fatih taaccüb ederek dedi ki:

— Allah Allah bu Molla benim gibi her lahza İstanbul'un fethini mi düşünüyor? Ya neye uyumuyor? Gündüz çalışsın, geceleri uyusun.”²⁷

Efsanedeki “Bir gün Mahmud Paşa, Sultan Mehmed Hazretleri'ne: “Padişah'ım karşı yakada bir hisar yapmazsak Kostantiniyye'yi fethedemezsiniz.” der.” ifadesi yine Mahmud Paşa'nın İstanbul'un fethi için çok büyük yararlıklar gösterdiğini vurgulaması bakımından oldukça önemlidir. Efsanede, İstanbul'un fethi için hayati bir öneme sahip olan Rumeli Hisarı'nın yapımı fikrini Fatih'e, Mahmud Paşa vermiştir. Fakat tarihî hakikatlere baktığımızda bunun böyle olmadığı görülmektedir: “Sultan Mehmed'in İstanbul muhasarası hazırlığının başında, Karadeniz Boğazını kapayacak olan Rumeli Hisarının inşası gelir. Bu kalenin yerini seçtikten sonra plânını çizen mimar da odur. “Boğazkesen” adını verdiği bu kale üç büyük burç, müteaddit küçük burçlar, deniz kenarındaki kapıyı koruyan ayrıca bir küçücük hisar ile bunların arasına uzatılmış surlardan mürekkepti. Büyük burçlar, insanlarına nezaret eden Halil, Sarıca ve Zagnos Paşaların adını taşıyordu, birinci deniz kenarında, diğer ikisi tepelerde idi, kalenin umumi planı, kabataslak, Arap harfleri ile “Muhammed” ismini andırıyordu. 1452 Martının ilk haftası içinde başlanan Boğazkesen Hisarının yapısı akılları durduran bir süratle tamamlandı. Yapıda 10.000 amele ve 5.000 usta çalışmıştı. Ağustos sonunda içine asker konuldu, muhafazasına Firuz Ağa kumandasında 400 tuvânâ seçme asker memur edilmişti. Sahil boyuna da “bağdaş kurmuş ejderlere” benzeyen toprak yerleştirilmişti.”²⁸

²⁷ A. Süheyl Ünver, “Fatih Devri Fıkraları”, *İstanbul Risaleleri*, C. 2, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1995, s. 153-154.

²⁸ Koçu, a.g.e., s. 70.

Mahmud Paşa hemen bir sığır derisini alıp; “Padişah’ım bu sığır derisi kadar yer talep edelim.” der ve Bizans İmparatoru Konstantin’den bir sığır derisi kadar yer istenir. Konstantin de gönülsüzce bu talebi onaylar.

Efsanede geçen en önemli motiflerden birisi “Didon Hilesi” denilen motiftir. Buna göre: Bir sığır derisi büyüklüğünde, arazi istenir, sonra deri kesilerek parçalarıyla bir geniş arazi çevrelenir. Bu motif pek çok efsane ve masalda işlenen önemli bir motiftir.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde Rumeli Hisarının yapımı Mahmud Paşa’ya bağlanmadan yine “Didon Hilesi” motifine yer verilerek anlatılmaktadır.²⁹

Evliya Çelebi, Seyahatnamesi’nde “Didon Hilesi” motifinden sadece Rumeli Hisarı’nı anlatırken faydalanmaz, aynı zamanda Harun Reşid’in Kostantiniyye kuşatmasını anlatırken de aynı motifi şöyle kullanır: “Ali oğlu Yahya kuşatmasından on altı sene geçince Yahya öldü. Hicret’in 255’inde [869] İstanbul Tekfuru Herakl ölüp İlyana adlı oğlu İstanbul kralı iken Bağdad’dan Harun Reşid 150.000 asker ile İstanbul’u kuşattı. Sonunda “Fethetmeden dönmek zordur” diye barışa yönelip İstanbul içinde kraldan bir sığır derisi yer istedi. İlyana Kral ricasını kabul etti. Harun Reşid sığır derisini incecik dildirip önceden Abdülaziz oğlu Ömer asrında Kocamustafapaşa semtinde kalan bir mahalle sahâbe-i kiramin dört tarafına anılan sığır derisi dilimi cirminde sağlamca bir kale yapıp içine asker, yiyecek ve içeceklerini koyup her sene 50.000 filori haraç ve on yıllık peşin haraç alıp bu şekilde anlaşma yapıp Harun Reşid Bağdad’a yöneldi.”³⁰

W. W. Barthold; “Didon Hilesi Masalına Dair” adlı makalesinde: Bu motifin Afrika, Hindistan ve Avrupa’da tespit edildiğini, iki Mordava³¹ masalında yer aldığını, Sibiryâ Tatarları tarafından Ermak ve Kuçumlara isnat edildiğini, Radloff külliyyatında da geçtiğini söylemekte, Yakutların muhacir Ruslar tarafından didon hilesiyle aldatıldıklarını anlatan “Tıgınbay” masalından söz etmekte, İsmailîler mezhebinin müessisi Hasan Sabahın “Alamut” kalesini bu hile ile elde ettiği bilgisini vermektedir.

²⁹ Bk., Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı (Hazırlayanlar), *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi- İstanbul*, 2. bs., 1. Cilt-1. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, s. 414-416.

³⁰ Evliya Çelebi, a.g.e., s. 46.

³¹ Tataristan’a komşu özerk bir cumhuriyet.

Ayrıca, Satuk Buğra Han'ın büyük babası Kaşgar Han'ı Ugulçak - Kadir Han, kardeşi İsmail bin Mansur'dan kaçıp kendisine iltica eden Prens Nâsır bin Mansur'a (Samanîler sülalesinden), barınacak yer vermesini ve Nâsır'ın "didon hilesi"yle Artuç Camii'ni nasıl yaptığını nakletmektedir. W. W. Barthold'un "Didon Hilesi Masalına Dair" adlı makalesi bize "didon hilesi" motifinin evrensel bir motif olduğunu ve bu evrensel motifin Mahmud Paşa Menkıbesi'nde de kullanıldığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir.³²

Aslında sözlü kültür ortamında, en önemli geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olduğu dönemlerde "bir sığır derisi kadar toprak" istemenin "azlıktan kinaye" olarak kullandığı söylenebilir. Belki de başlangıçta "bir sığır derisi kadar toprak" tıpkı "bir lokma bir hırka", "bir lokma ekmek", "bir yudum su" vb. gibi bir ifade olarak kullanıldığı daha sonra bu anlamının değişerek bir efsane ya da masal motifi şekline dönüşmüş olabileceği akla gelmektedir.

Efsaneye göre; Mahmud Paşa, bir gece Sultan Mehmed Han'a: "Padişah'ım! Ruhbanların inancına göre Müslümanlar karadan gemi yürütmeyince İstanbul alınmaz." demiştir. Bu ifade; efsanede Rumeli Hisarı'nın yapımı dışında İstanbul'un fethi için hayati bir öneme sahip olan "gemilerin karadan yürütülmesi fikri"nin de Mahmud Paşa tarafından Fatih Sultan Mehmed'e verildiğini göstermektedir. Böylece efsanenin; "Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u Mahmud Paşa'nın verdiği dâhiyane fikirler sayesinde fethedebilmiştir" kapalı iletisine sahip olduğu söylenebilir.

"On bin asker ile sabaha kadar Top Kapısı ile Silivri Kapısı'nı toparla döverler. üçüncü gün Osmanlı askeri İstanbul'a girmeyi başarır." cümlesinde de formülistik sayı üçü görmekteyiz.

Yine efsanede bir "müsabaka" motifine yer verildiği: "Sultan Mehmed Han Hazretleri ile Mahmud Paşa, Şühud Kapısı'nda yüksek bir yere çıkarak birer ok atmak için iddialaşır. "Ayasofya'ya hangimizin oku ulaşırsa onun olsun." derler. Sonra bu iddiaya razı gelmezler: "Sen bir taraftan ben bir taraftan gidelim, her kim önce varırsa onun olsun." derler." ifadesinden anlaşılmaktadır. Efsaneye göre; Fatih Sultan Mehmed, Mahmud Paşa'yı o kadar çok sever ve benimser ki; Bizans imparatorluk ideolojisinin en önemli unsuru ve İstanbul'un

³² W. W. Barthold, "Didon Hilesi Masalına Dair", *Halk Bilgisi Haberleri*, Yıl: 3, Sayı: 34, 15 İkincikânun 1934, s. 223-226.

fethinin sembolü olan Ayasofya'yı Mahmud Paşa ile giriştiği bir ok atma yarışında ödül olarak ortaya koyabilmektedir. Aslında bu efsanelerde halkın Mahmud Paşa'yı ne kadar müstesna bir yere taşıdığını ve ne kadar yücelttiğini rahatlıkla görebilmekteyiz.

3.3. Mahmud Paşa Camii'nin Yapılış Efsanesi

Mahmud Paşa İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed'e; "İzniniz olursa bu kiliseyi yıkıp cami yapmak isterim." der. Padişah da Mahmud Paşa'nın bu isteğini kabul eder. Böylece cami inşaatına başlanır. Kilise yıkılır, yapılacak caminin planı çizilir. Caminin temeli kazılırken temelden iki büyük küp çıkar. Küplerin içi ağzına kadar altın doludur. Mahmud Paşa durumdan Padişah'ı haberdar eder. Padişah: "Altınların tamamı senin olsun!" der. Mahmud Paşa da bu altınlardan para bastırır ve cami inşaatında çalışan usta ve işçilere dağıtır. Paşa, caminin yapımında herhangi bir dahli kalmadığını, masraflarının kendi temelinden çıktığını, dolayısıyla da cami inşaatında çalışan usta ve işçilere hiçbir zorluk çektirilmemesi gerektiğini düşünür ve bunu cami inşaatında çalışanlara duyurur. Ustalar da kendi içlerinden geldiği gibi çalışarak camiyi altı yılda bitirirler. Cami bittikten sonra bir gün Mahmud Paşa devlet ricaliyile birlikte camiyi ziyarete gelir. Mihrap önündeki seccade üzerinde otururken uykuya dalar. Rüyasında Peygamberimiz Hazret-i Muhammed'i görür. Uyandıktan sonra tarifi mümkün olmayan bir şekilde ağlamaya başlar. Bir müddet sonra "Cami'nin temelinden çıkan altınların kalanını getirin" diye emir verir. Altın dolu keseleri getirip Mahmut Paşa'nın önüne koyarlar. Bunun üzerine Mahmut Paşa altınlardan bir avuç alarak yanında bulunan devlet ricaline hitaben: "Sizler şahit olun, Allah'ın 1001 ismi üzerine yemin ederim ki avucumdan ne kadar altın çıkarsa o kadar altını her yıl Medine fakirlerine vakfedeceğim!" der. Paşa'nın avucundaki altınlar sayıldığında 1001 altının çıktığı görülür. Bundan dolayı her yıl düzenli bir şekilde Medine fakirlerine 1001 altın gönderilir.

Efsanenin Epizotları

Mahmud Paşa İstanbul'un fethinden sonra bir cami yaptırmak ister.

Caminin temeli kazılırken temelden içi ağzına kadar altın dolu iki büyük küp çıkar. Mahmud Paşa da bu altınlardan para bastırır ve cami inşaatında çalışan usta ve işçilere dağıttırır.

Cami inşaatında çalışan usta ve işçilere inşaatın bitirilmesi konusunda hiçbir zorluk çektirilmez ve cami altı yılda bitirilir.

Bir gün Mahmud Paşa devlet ricaliyle birlikte camiyi ziyarete geldiğinde mihrap önünde otururken uykuya dalar.

Rüyasında Peygamberimiz Hazret-i Muhammed'i görür.

Uykudan uyandıktan sonra caminin temelinden çıkan altınların kalanını ister.

Altınlardan bir avuç alarak yanındakilere hitaben: "Sizler şahit olun, Allah'ın 1001 ismi üzerine yemin ederim ki avucumdan ne kadar altın çıkarsa o kadar altını her yıl Medine fakirlerine vakfedeceğim!" der.

Paşa'nın avucundaki altınlar sayıldığında 1001 altının çıktığı görülür ve her yıl Medine fakirlerine 1001 altın gönderilir.

Efsanede Geçen Kahramanlar

Efsanede kahraman olarak; başta Mahmud Paşa, daha sonra Fatih Sultan Mehmed, Mahmud Paşa Camii'nin inşaatında çalışan usta ve işçiler, devlet ricali yer almaktadır. Efsanede geçen rüya motifinin en önemli kişisi ise "Hazret-i Peygamber"dir.

Efsanede Geçen Zamanlar

Efsanede geçen zaman ifadesi: "İstanbul'un fethinden sonra" şeklindedir. Bu ifadeden hareketle efsanedeki zamanın İstanbul'un fethedildiği 29 Mayıs, 1453'ten sonraki yakın bir zamana tekabül ettiği söylenebilir.

Efsanede Geçen Mekânlar

Efsanenin çatısını oluşturan olay Mahmud Paşa'nın kendi adına bir cami yaptırmasıdır. Bundan dolayı da efsanenin ana mekânı "Mahmud Paşa Camii" ve "Mahmud Paşa Sementi"dir.

Efsanede Geçen Motifler ve Değerlendirme

Efsane Mahmud Paşa Camii'nin nasıl yapıldığını halk muhayyilesindeki şekliyle bizlere açıklamaktadır:

Efsaneye göre Mahmud Paşa Camii'nin temeli kazılırken temelden iki büyük küp çıkar. Küplerin içi ağzına kadar altın doludur. Efsanedeki bu olağanüstü motifle halkın kendisine “velî” dediği Mahmud Paşa'nın Allah'ın sevgili bir kulu olduğu vurgulanmak istemiştir. Çünkü Mahmud Paşa'ya yaptıracağı camii için “ilahi hazineler” gönderilmiştir. Pek çok efsanede; Allah adına, saf bir gönülle yapılan ibadethanelerin masrafları yine Allah tarafından gönderilen ilahi hazinelerle karşılanmaktadır. Bu efsanelerde geçen önemli bir motiftir. Örneğin Ayasofya'nın yapımı için de böyle ilahi hazinelerin gönderildiğini pek çok efsanede görebilmekteyiz.³³

Efsanede geçen diğer önemli bir motif ise; ilahi hazinelerle yaptırdığı ve kendi adını taşıyan caminin mihrabı önündeki seccade üzerinde otururken uykuya dalarak “rüyasında Hazret-i Peygamberi görmesi”dir.

³³ Bu efsanelerden biri; çalışmamıza konu olan “Menâkıb-ı Mahmūd Pâşâ-yı Velî” menkıbesinin başında yer alan “Menâkıb-ı Ayaşofya”da şu şekilde yer almaktadır: “Direkleri ve küçük kubbeleri tamâm oldı, hemân büyük kubbe kaldı. Nâzırlar ve defter yazanlar hârcı cem' idüp hêsâb eylediler. El-uhdetü 'ale-r-râvî iki biñ dört yüz elli kere biñ altun hâre olmuş. Andan sonra hâzîne-dâr eydür ki: Hâzinede zerre ve şemmeden bir nesne kalmadı, diyü cevâb virdi. Pâdişâh bu haberden müteğayyir ve ğanı-nâk oldı ve cevâb eyledi ki: Ben bu binâ-yı 'azîmi hâliş muhlîş Allâhu Te'âlâ celle celâlühü rızâsına binâ iderim. Ümîdüm budur ki: Bu benüm binâm nâ-tamâmı kalmaz, Allâhu Te'âlâ gönderür, diyüp ol gice Üstünyonu tâ-be-şabâh hudâ-yı bî-çûna 'arz ve niyâz idüp şabâha yakın bir miqdâr uykuya vardı. Gördi ki: Ol pîr ki sâbîkân zîkr olunmuş-ıdı, gördüm yeşil libâslar giymiş binânuñ üzerine gelmiş gezer. Hemân vardum, didüm ki: Ey Allâh'ün hâş u maqbûl kulu! Sizler kimlersiz? Cevâb eyledi ki: Ben Hızr 'aleyhi's-selâmum. Allâh te'âlâ'nuñ emriyle biçâre kâlanlara gelür yetişürüm. Bu vakitte baña emr oldı ki bu 'ibâdet-hânenün meşâlihîn göreüyüm, diyince hemân-dem didi ki: Ey şâhib-ğudret, hâzretüñe ma'lümdür ki hârc eylemege bir nesne kalmadı. Didi ki: Ğam yime, şabâhu'l-hayrda bir niçe 'uqâlâ ile Silivri Kâpusı'ndan taşra üç tepe vardır. Ol tepelerün qurbında bir mâ'î direk vardır. Emr eyle, ol diregün dibin qazsunlar her ne bulunursa ol 'ibâdet-hâneye hârc idesiz. Çünkü uyhudan uyandum; Allâh te'âlâ Hâzretleri'ne çok şükrler eyledüm ve bu şeherde olan ehl-i zindân mahbûsları âzâd eyledüm. Çün şabâh oldı; Üstünyonu emr eyledi. Mî' mâr Ağnadiyos kendünün hâş adamlarından alup Sîlivri Kâpusı'ndan çıkup. Çünkü ol direk dibine vardılar; pâdişâh emr eyledi. Diregün dibin qazdılar, bir dehlîz peydâh oldı. Ol dehlîzün içerisinde bir demir kapu buldılar. Altun kulu ile kilidlenmiş. Bu kerre Üstünyonu kendüsi ol kilidi kırıp içerüye girdi. Gördi ki yedi dâne bağırdan küb dizilmiş, içerüsü tolu, cümle sikkeli altun. Buyurdi. Develer ve kağırlar getürdiler ve yükletdiler. Pâdişâh buyurdi. At Meydânı'na tezyîn eylediler, ümerâ ve vüzerâ ve cümle ricâl-i devlet At Meydânı'na cem' olup her tarafdan simât-ı şâhî çekilip 'askere ziyâfet olındı. Ba' de hâzineden dört biñ altun fuqârâya taşaduk olındı.” *Menâkıb-ı Ayaşofya ve Menâkıb-ı Mahmūd Paşa-yı Velî ve Selmân Dīvânı Ayaşofya Câmî'niñ Menkâbesi Tevârihidür*, 1188, Bağdatlı Vehbi 2187, 11b-12a.

Mahmud Paşa'nın rüyasında Hazret-i Peygamberi görmüş olması onun "veli"liğinin bir işareti gibidir. Çünkü İslam inancına göre Peygamberlerin gördüğü rüyalar doğru ve gerçek olduğu gibi, salih insanların gördüğü rüyalar da doğru ve gerçek olabilir. Hazret-i Peygamber bir hadisinde buna işaret etmiştir. "Her kim rüyasında beni görürse, muhakkak o, hak ve gerçek olarak beni görmüştür. Çünkü şeytan benim şekil ve hilkatime giremez."³⁴

Konu ile ilgili Annemarie Schimmel şu önemli bilgileri vermektedir: "...Peygamberin görüldüğü rüyalara ilişkin çok sayıda kayıt olmasına rağmen, erken devirlerde bu tür bir rüyanın az rastlanan bir şey, hatta belki de eşi benzeri olmayan bir lütf göstergesi olarak nitelendirildiğini düşünmek yanlış olmaz. Ancak daha geç devirlerde, yaklaşık olarak XIII. yüzyıldan itibaren, Peygamberin görüldüğü rüyalar, bir anlamda gerçek ermişliğin göstergesine dönüşmüş ve böylece toplumsal bir işleve kavuşmuştur. Jonathan Katz'ın araştırma sonuçlarına göre, veli mertebesine ulaşmayı uman bir dindar kişi için, Peygamberi rüyada görmek, bir *conditio sine qua non*'dur; çünkü bu yolla, ruhları kurtarma ve Allah katında insanlar için şefaatçi yetisini de kazanmaktadır..."³⁵

Menakıbnamelerde görülen bu tip rüyaların başlıca karakteristiği yönlendirici ve teşvik edici olmalarıdır.³⁶ Bu işlevin Mahmud Paşa Menkıbesi'nde de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Mahmud Paşa uykudan uyandıktan sonra caminin temelinden çıkan altınların kalanını ister. Altınlardan bir avuç alarak yanındakilere hitaben: "Sizler şahit olun, Allah'ın 1001 ismi üzerine yemin ederim ki avucumdan ne kadar altın çıkarsa o kadar altını her yıl Medine fakirlerine vakfedeceğim!" der. Paşa'nın avucundaki altınlar sayıldığında 1001 altının çıktığı görülür, ki bu da; bir insanın avucuna 1001 adet altının sığamayacağı düşünülürse olağanüstü bir motif olarak karşımıza çıkar, ve her yıl Medine fakirlerine 1001 altın gönderilir.

Böylece rüyanın teşvikiyle Mahmud Paşa önemli bir hayır işlemiş olur. Aslında tarihî gerçeklere baktığımızda Mahmud Paşa'nın birçok hayır eseri

³⁴ Karaman, a.g.e., s. 565.

³⁵ Annemarie Schimmel, *Halifenin Rüyaları İslamda Rüya ve Rüya Tabiri*, Kabaıcı Yayınevi, İstanbul 2005, s. 278.

³⁶ Hasan Awni Yüksel, *Türk İslâm ve Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara 1990, s. 144.

yaptırıldığı bilinmektedir. Özellikle İstanbul'da onun adıyla anılan semtle şehrin fetihten sonraki ilk eserlerinden olan cami, türbe, hamam, mahkeme, mektep, medrese, imaret, kütüphane, çeşme, han (Kürkçü Hanı) ve tekke ile 265 dükkândan ibaret çarşı inşa ettirmiştir. Ankara'da yine mescit ve bedesteni ile (bugün Anadolu Medeniyetleri Müzesi) bir hanı, Bursa'da kervansarayı ve mescidi, Edirne'de cami (Taşlık Camii), Hasköy'de hamam ve medresesi, Sofya'da Cuma Camisi, sebili, medresesi ve hanı vardır. Bunlara ayrı ayrı vakıflar tanzim etmiştir. Safer 878 (Temmuz 1473) tarihli vakfiyesinde (BA, TD, nr. 251,109 vd.) İstanbul'daki cami, Edirne'deki hamam vb. eserlerine Çatalca, Silivri ve Kırklareli'de çeşitli köyleri vakfettiği kayıtlıdır.³⁷

Efsanede yer alan "1001" sayısı gerek Allah'ın bin bir ismine gerekse "sonsuzluğu ve ölümsüzlüğü" simgeleyen formülistik bir sayı olması bakımından dikkat çekicidir. Ayrıca "sonsuzluğu ve ölümsüzlüğü" simgeleyen 1001 isim ile Mahmud Paşa'nın hem tarihî gerçeklerde hem de halkın nazarında pek çok hayır işleyen bir "velî" olmasından dolayı Mahmud Paşa'nın amel defterinin kapanmayacağına, sonsuza dek hayırlarıyla yaşayacağına olan inanç³⁸ arasında bir bağ kurulabileceğini düşünmekteyiz.

³⁷ Şehabeddin Tekindağ, a.g.m., s. 376-378.

³⁸ Hayır sahibi kimselerin amel defterinin kapanmayacağına dair olan inancın kaynağı bir hadistir. Ebu Hureyre (ra)'den rivayet edildiğine göre, Hz. Muhammed şöyle buyurdu: "İnsanoğlu öldüğü zaman bütün amellerinin sevabı da sona erer. Şu üç şey bundan müstesnadır: Sadaka-i câriye, istifade edilen ilim, kendisine dua eden hayırlı evlat." [1] Açıklamalar: Ölüm, bu dünyada yaşanan geçici hayatın sona ermesi, varlığı kesin olan ebedî hayata geçişin başlangıcıdır. Ölümle hayat durduğu gibi, yapılan hayırlar da, günahlar da sona erer. Ancak ilâhî hikmetin bir sonucu olarak bazı işlerin sevabı, bazı işlerin günahı ölümden sonra da devam eder. Hadiste sevabı ölümden sonra da devam eden üç amelden bahsedilmektedir. Bunlardan biri sadaka-i câriye yani hayrı devam eden iyiliktir. Herkesin faydalandığı ve varlığı devam ettiği müddetçe sevabı da devam eden hayırlardır. Câmi ve mescidler, mektep ve medreseler, yollar ve köprüler, çeşmeler ve sebiller, hanlar ve hamamlar, her çeşit hayır vakıfları bunun örneğidir. Bunları yapanların, yapımına katkı sağlayanların amel defteri kapanmaz ve sevabı sürekli olur. Sevabı devamlı olan ikinci sâlih amel, kendisinden insanların sürekli faydalandığı ilimdir. İnsanın öğrendiği ilmi, elde ettiği bilgiyi başkalarına öğretmesi en büyük hayırlardan biridir. Kişinin ölümünden sonra sevabını devamlı kılacak olan üçüncü amel, arkasında kendisine dua edecek sâlih evlat bırakmaktır. Sâlih evlatla kastedilen Müslüman evlattır. Anne babaya düşen en önemli görev, çocuklarını iyi bir Müslüman olarak yetiştirmektir. Böyle bir evlat, ölümlerinden sonra anne babasına kendisi dua ettiği gibi, başkalarının da dua etmesine vesile olan işler yapar. [2]

[1] Müslim, Vasiyyet 14. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Vasâya 14; Tirmizi, Ahkâm 36; Nesâî, Vasâyâ 8.

[2] İmam Nevevi, *Riyâziis-Sâlihîn, Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, Tercüme ve Şerh: M. Yaşar Kandemir vd., Erkam Yayınları, İstanbul 1997 (Gözden geçirilmiş yeni baskı), C. 6., s.170-172.: Daha geniş bilgi için bk. a.g.e., C.5., s. 8-9.

3.4. Mahmud Paşa'nın Şehadeti ile İlgili Efsane

Menkıbeye göre Mahmud Paşa bir iftiraya kurban gider ve idam olunmak üzere Padişah tarafından Yedikule'ye gönderilir. Mahmud Paşa, Yedikule'ye gittikten sonra hemen İznik'te biat ettiği Eşrefoğlu Rumî'ye bir adamı ile "Bizim sonumuz ne olacak?" mealinde bir mektup gönderir. Eşrefoğlu mektubu alır almaz murakabeye varır. Başını kaldırdığında Mahmud Paşa'nın gönderdiği adama: "Atına bin, hemen filan köye var. Orada mübarek bir kadın vardır. Mahmud Paşa'ya beddua etmiştir. Git o kadına bizden selam söyle. Dua etsin, ola ki Padişah Mahmud Paşa'yı affeder." der.

Mahmud Paşa'nın adamı o kadının yanına varır, kendisini kadına tanıtır, Eşrefoğlu'nun selamını iletir ve: "Padişah Mahmud Paşa'ya hiddetlenmiştir. Hayır dua etsinler diye duanızı rica ederler. Ümit ederiz ki hayır duanızı esirgemezsiniz." der. Kadın adama: "Bu gece Resûlullah Hazretleri'ni rüyamda gördüm. 'Allah duanı kabul etti.' diye buyurdular. Ben zamanında Mahmud Paşa'ya beddua etmişim. Bedduanın sebebi şuydu: Eğriboz Kalesi fethinde Mahmud Paşa ordu kumandanı idi. O esnada makul olmayan işler yaptıkları gerekçesiyle Paşa bazı askerleri idam ettirdi. İdam ettirdiği askerler arasında benim oğlum da vardı. Oğlumun acısıyla beddua edip: "Padişah gazabına uğrasın" demişim. Gerçi Mahmud Paşa bunu kasten değil, kanun gereği yapmıştı; fakat evlat acısından dolayı beddua etmişim. O zamandan beri tam on yıl geçti. Şimdi duam kabul oldu. Bu hususta Mahmud Paşa'nın ahiretine zarar yoktur. Atılan ok geri dönmez. Mahmud Paşa'nın kurtulması için yapılacak bir şey yok ki yapalım. Hemen Şeyh efendimize bizden selam söyle. Mahmud Paşa'ya haber göndersin. Paşa şu andan itibaren ahiret hazırlıklarına başlasın." diye cevap verir.

Efsanenin Epizotları

Mahmud Paşa bir iftiraya kurban gider ve idam olunmak üzere Padişah tarafından Yedikule'ye gönderilir.

Mahmud Paşa, Yedikule'de iken İznik'te biat ettiği Eşrefoğlu'na "Bizim sonumuz ne olacak?" diye bir mektup gönderir.

Eşrefoğlu mektubu alır almaz murakabeye varır. Başını kaldırdığında Mahmud Paşa'nın gönderdiği adama: "Atına bin, hemen filan köye var. Orada

mübarek bir kadın vardır. Mahmud Paşa'ya beddua etmiştir. Git o kadına bizden selam söyle. Dua etsin, ola ki Padişah Mahmud Paşa'yı affeder." der.

Mahmud Paşa'nın adamı o kadının yanına varır.

Kadın adama; Mahmud Paşa'nın, Eğriboz Kalesi fethinde bir kısım askeri idam ettirdiğini bu askerlerden birinin de kendi oğlu olduğunu; evlat acısıyla, Mahmud Paşa'ya: "Padişah'ın gazabına uğrasın" diye beddua ettiğini söyler. Ardından da; o gece Resûlullah Hazretleri'ni rüyasında gördüğünü, Peygamber'in kendisine; "Allah duanı kabul etti." dediğini söyler. Şeyh Efendimize bizden selam söyleyin, Mahmud Paşa şu andan itibaren ahiret hazırlıklarına başlasın." der.

Efsanede Geçen Kahramanlar

Efsane Mahmud Paşa'nın ölümünü konu aldığından efsanede geçen kahramanlar konuya göre şu şekilde sıralanmışlardır: Eşrefoğlu, Mahmud Paşa'nın Eşrefoğlu'na gönderdiği haberci, evladını kaybetmiş mübarek bir kadın, Padişah, Hazret-i Peygamber.

Efsanede Geçen Zamanlar

Efsanede "Eğriboz Kalesi fethi" ve "Eğriboz Kalesi fethinden on yıl sonrası" zaman bildiren ifadeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı efsaneye konu olan zamanı 1470 ve 1480 ile sınırlandırabiliriz. Aslında Mahmud Paşa'nın idamı 1474 olarak tarihte kaydedilmesine rağmen menkıbede bu tarih az da olsa değiştirilmiş görünmektedir.

Efsanede Geçen Mekânlar

Efsane Mahmud Paşa'nın idamını anlattığından dolayı kapalı ve dar bir mekân olan Yedikule Zindanları efsanede geçen en önemli mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların dışında; Eşrefoğlu'nun bulunduğu İznik ve ihtiyar kadının "filan köy"deki evi de efsanedeki mekânlar arasında görülmektedir.

Efsanede Geçen Motifler ve Değerlendirme

Menkıbedeki birinci efsanede görüldüğü gibi bu efsanede de motif olarak "kıskançlık" ve "iftira" yer almaktadır. Bu iki motif efsanenin kurgulanışında önemli bir yere sahiptir. Çünkü Mahmud Paşa'nın Padişah'ın gazabına

uğrayarak Yedikule Zindanları'na atılmasının sebebi diğer devlet adamlarının “kıskançlık”ları ve “iftira”larıdır.

Bir diğer motif “din uluları” motifidir. Mahmud Paşa zindana atıldıktan sonra İznik'te biat ettiği Eşrefoğlu'na “Bizim sonumuz ne olacak?” diye bir mektup gönderir.

Eşrefoğlu mektubu alır almaz “murakabe”ye varır. Başını kaldırdığında Mahmud Paşa'nın gönderdiği adama: “Atına bin, hemen filan köye var. Orada “mübarek bir kadın” vardır. Mahmud Paşa'ya “beddua” etmiştir. Git o kadına bizden selam söyle. “Dua” etsin, ola ki Padişah Mahmud Paşa'yı affeder.” der.

Buradan anlaşıldığı üzere Eşrefoğlu; Allah dostu, keramet sahibi bir din büyüğüdür. Mahmud Paşa'nın başına gelen belanın sebebi, Eşrefoğlu murakabeye³⁹ vardikten sonra Allah'ın kendisine ilham etmesiyle sıyrılmaktan çıkarak Eşrefoğlu'na ayan olur. Eşrefoğlu hadisenin esrarını öğrendikten sonra Mahmud Paşa'nın gönderdiği kişiye anlatır ve çözüm yolunun Mahmud Paşa'ya beddua eden “mübarek” kadının tekrar Paşa için hayır duada bulunması olduğunu bildirir.

Mahmud paşa'nın başına gelenlerin sebebi “mübarek bir kadın”ın Mahmud Paşa'ya “beddua” etmesidir. Aynı kadın eğer hayır “dua” ederse Padişah, Mahmud Paşa'yı affedebilir. Böylece “dua” ve “beddua” motiflerinin efsaneyi şekillendiren en önemli motifler arasında yer aldığı görülmektedir.

Adam, mübarek kadını bulur ve durumu anlatır. Kadın adama; Mahmud Paşa, Eğriboz Kalesi fethinde bir kısım askeri idam ettirdiğini bu askerlerden birinin de kendi oğlu olduğunu; evlat acısıyla, Mahmud Paşa için: “Padişah'ın gazabına uğrasın!” diye beddua ettiğini söyler.

Efsanede kadının; “Gerçi Mahmud Paşa bunu kasten yapmamıştı, kâhün gereği yapmıştı. Fakat evlat acısından dolayı beddua etmişim.” sözleri, hem bir pişmanlık ifadesi olması hem de efsanede Velî Mahmud Paşa'nın kasten

³⁹ **Murakabe:** Sözlükte “denetlemek, gözetlemek, korumak ve kendi iç âlemine bakmak” anlamlarına gelen murakabe, tasavvufta kulun, nefsinin kontrol altında bulundurulması, Allah ile birlikte olma bilincini diri tutması, Allah'tan feyiz beklemesi demektir. Allah'ın güzel isimlerinden biri “Rakîb” olup, Allah'ın yaratıklardan bir an bile gafil bulunmaması ve kendisinden hiçbir şeyin gizli kalmaması demektir. Murakabe, kulun Allah'ı görürmüşçesine ibadet etme mertebesine ulaşmasıdır. Süfilere göre her türlü iyiliğin kaynağı murakabedir. Çünkü kul murakabe sayesinde kendisini her türlü kötülükten uzak tutabilmekte ve işlediği hatalardan dönebilmektedir. Karaman, a.g.e., s. 471.

herhangi bir haksızlık yapamayacak kadar yüce biri olduğunu anlatması bakımından önemlidir.

Kadın, o zamandan beri tam on yıl geçtiğini, şimdi ise duasının kabul olduğunu söyler. Ardından da o gece Resûlullah Hazretleri'ni rüyasında gördüğünü, Peygamber'in kendisine "Allah duanı kabul etti." buyurduğunu bildirir. "Şeyh efendimize bizden selam söyleyin, Mahmud Paşa şu andan itibaren ahiret hazırlıklarına başlasın." der.

Kadının gördüğü rüyada Mahmud Paşa için artık dünyadan ayrılık vaktinin geldiğini bizzat Hazret-i Peygamber haber vermektedir. Efsanede yer alan bu rüya motifinin yukarıda geçen rüyadan farklı olarak "uyandırıcı ve haber verici"⁴⁰ bir işlevi olduğunu görmekteyiz.

Efsanede Eşrefoğlu'nun Mahmud Paşa'ya beddua eden kadını "mübarek" bir kadın olarak vasıflandırmasının sebebi de böylece anlaşılır; kadın duası makbul bir kuldur, aynı zamanda da rüyasında Hazret-i Peygamber'i görebilecek kadar ermiş bir zattır.

Hazret-i Peygamber'in rüyada haber vermesi sonucu Mahmud Paşa'nın vefat edeceği anlaşılınca yapılacak bir şey kalmaz. Allah'ın "velî" bir kulu olan Mahmud Paşa da Peygamber'e kavuşacak olmanın mutluluğunu hissederek kaderine razı olur.

Menkıbe bu efsane ile sona ermektedir. Fakat halk muhayyilesinde Mahmud Paşa ile ilgili anlatılan efsaneler yukarıda incelemeye çalıştığımız menkıbede kaydedilenlerle sınırlı değildir. Hem buna örnek olması hem de yazmadaki efsaneleri tamamlaması bakımından aşağıdaki efsane dikkat çekicidir:

"Mahmut Paşa, Yedikule'de şehit edilince cenazesini hayatında iken yaptırttığı türbesine gömülmek üzere camiin avlusuna getirdiler ve şimdi orada duran demir parmaklıklı yerde cesedini yıkadılar. Lâkin cenazeyi kaldıramadılar. Dört, altı, sekiz, hatta yirmi sekiz kişi oldular. Bir türlü kılmıdatamadılar. Bu hâl karşısında şaşırıyorlar. Hemen Fatih'e haber vererek:

— Sultanım, yirmi sekiz kişi yerinden kaldıramadık, namazını kılıp gömemiyoruz dediler.

⁴⁰ Yüksel, a.g.e., s. 144.

Fatih bunun üzerine kalktı. Camiin avlusuna geldi. Baktı ki hakikaten yere mihlanmış gibi, cenazeyi kesif bir kalabalık kaldıramıyor.

— Ben ne ettim, böyle bir velînin canına kıydırılmasına emir verdim. Vah vah! diyerek tabutun yanına gitti, ağladı.

— Laîlam, ben ettim sen etme, beni affet! demesi üzerine cenaze kaldırılabilirdi ve namazı da kılınarak türbesine kondu.

Halk bütün bu olaylar karşısında çok üzüldü ve ağladı. Ona mersiyeler söyledi, Osmanlı Devleti'nin daimi sadrazamı payesine ulaştırdı, asırlarla onun kabrini bir aziz yerine koyarak nezirler ve adaklarla ziyaret etti."⁴¹

Gerçekten de Mahmud Paşa halk tarafından oldukça sevilen, keramet sahibi, velî bir zat olduğuna inanılan, bir Osmanlı devlet adamıdır. Bununla beraber haksızlığa uğrayarak şehit edilmesi de halk muhayyilesinde Mahmud Paşa'nın şahsiyeti etrafında pek çok efsanenin teşekkül etmesine yol açmış, ayrıca da İstanbul halkı tarafından yüz yıllarca unutulmayarak türbesi etrafında bir takım inanç ve pratiklerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Aşağıdaki örnek bu fikri teyit eder niteliktedir:

“Halk Enderun'dan çıkan ilk sadrazam olan Mahmud Paşa'yı devletin devamlı sadrazamı sayarmış. Devlet kapısında işi olanlar, özellikle işinden ayrılmış olanlar, iş için dilekçe yazdıklarında, dilekçeyi Mahmud Paşa Türbesi'nin türbedarına, küçük bir ücret vererek, bir gece türbede bırakırlarmış. Böylece onun yardımını sağlayacaklarına inanırlarmış.”⁴²

Yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı üzere İstanbul halkı Mahmud Paşa'yı uzun yıllar muhayyilesinde yaşatmış, dara düştüğünde manevi şahsiyetinden imdat beklemiş, etrafında bir kült teşekkül ettirmiştir. A. Yaşar Ocak'a göre bir velînin kült konusu olabilmesi için bazı ölçütler vardır, bunları kısaca şöyle özetleyebiliriz: İlgili kişi adına yapılmış mezar veya türbede dileklerin gerçekleşmesi, buralarda adak veya kurban kesilmesi, hastalıkların tedavisi ve dua özelliği taşıyan bazı sözlerde adlarının geçmesi.”

⁴¹ Ünver, a.g.e., s. 169.

⁴² Doğan Kuban, “Mahmut Paşa Külliyesi” *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 5, Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı Yayını, İstanbul 1994, s. 271.

Tüm bunlar bize göstermektedir ki; İstanbul halkı Mahmud Paşa'yı bir kült hâline getirerek onu "ölmeyen ölü" mertebesine ulaştırmıştır.⁴³

SONUÇ

İçerdiği konu ve anlatılan dönem bakımından Eski Anadolu Türkçesinin sonuna, Osmanlı Türkçesinin ilk dönemine denk gelen bu menkıbe metni 1775 yılında istinsah edilmiştir. Ancak istinsah sırasında müstensih metne bir hayli müdahalede bulunmuş, metnin diline yaşadığı döneme ait kullanımları da yansıtmıştır. Dilindeki geç dönem izlerinin çokluğu sebebiyle, bu metin, halk arasında anlatılan Mahmud Paşa menkıbesinin 18. yüzyılda yazıya geçirilmiş müstakil bir varyantı olarak da değerlendirilebilir. Bununla birlikte biz bu eseri Osmanlı Türkçesinin ilk dönemlerinde, 16. yüzyılda yazıya geçirilmiş bir menkıbenin 18. yüzyılda istinsah edilmiş bir nüshası olarak kabul ettik.

Menkıbe üzerinde yapılan dil incelemesi sonucunda:

a) Metinde imla bakımından birçok düzensizlik ve tutarsızlık görülmüştür: *Türkçe kelimelerde başta, ortada ve sonda ünlülerin gösterilmesinde farklı tercihlerde bulunulması yahut {ç} ve {p} sesinin gösterilmesinde cim / çim, be / pe harflerinin karışık olarak kullanılması* gibi.

b) Metinde birçok imla farklılıklarına rastlanmıştır:

bed-du'â بدعا (28b/15, 29a/6, 12, 15), *sâkin* ساکین (24b/10), *olurlar* اولورلار (18b/18), *korlar* قورلار (25b/2), *gördi ki* گوردیکی (22a/1), *makûle* > *ma'kûle* معقوله (28a/7) gibi.

c) Bazı ses değişimleri ve gelişmelerinin imlaya da yansıtıldığı görülmüştür:

cemî'sini جمیعینی (< *cemî'ini*, *ayın düşmesi*, 25b/16), *dülgerlere* دولگرلره (< *dürûd-gerlere*, 27a/4), *peydâh oldı* پیداه اولدی (< *peydâ*, 30a/4) gibi.

d) Son hecelerinde yuvarlak ünlü taşıyarak düzlük-yuvarlaklık uyumunu bozan kelimelerin varlığına metinde çokça rastlanılmıştır: *altunlar* (27a/2),

⁴³ Ahmet Yaşar Ocak, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler-Metodolojik Bir Yaklaşım*, TDK Basımevi, Ankara 1997, s. 7.

bellü (23b/9), *kapu* (22a/12, 28b/2), *eyü* (30a/17), *girü* (20b/13), *getür-* (20b/14), *kendü* (21b/16), *berü* (19a/13, 29a/15), *getür-* (20b/17) gibi.

e) Eklerin düzlük-yuvarlaklık uyumuna tâbi olması hususunda da metinde düzensizlik olduğu görülmüştür: *bağlu* (21b/7), *yerlü* (26a/4), *hayrlu* (22a/16) // *köyli* (22a/3), *boylı* (19a/12); *günü* (21b/18, 34a/14), *göni* (24b/15) // *boynunu* (21b/5) gibi.

f) Eski Anadolu Türkçesi döneminin tipik gelecek zaman eki *-IsAr*, Osmanlı Türkçesinde karşımıza çıkan gelecek zaman eki *-AcAk*, şimdiki zaman eki *-yor*, teklik 2. şahıs emir kuvvetlendirme eki *-gIl*, zarf-fiil eklerinden *-UbAn / -UbAnI / -UbAnIn* metinde hiç geçmemiştir. Ayrıca Eski Anadolu Türkçesi döneminde çok kullanılan zarf-fiil eki *-İcAk* metinde üç kez geçerken, Osmanlı Türkçesinde bu ekin yerini alan *-IncA* on iki kez metinde geçmektedir. Bu da bu eklerin 18. yüzyıldaki durumu hakkında bize bir nebze kanaat vermektedir.

g) Metinde uzun ve karmaşık cümle yapıları öne çıkmıştır. Ana unsurun ki'li birleşik cümle, yan unsurun iç içe birleşik cümle olması gibi girift cümle yapıları metinde çokça geçmiştir, bu da metnin anlaşılmasını zorlaştırmıştır.

* * *

“Menâkıb-ı Mahmûd Paşa-yı Velî” adlı yazma eser, 15. yüzyılda yaşamış, Fatih Sultan Mehmed’in vezirliğini yapmış, Osmanlı’nın önemli devlet adamlarından biri olan Mahmud Paşa’nın şahsiyeti etrafında teşekkül eden efsanelerden oluşan bir menakıpname örneğidir.

Mahmud Paşa halk tarafından sevilen, keramet sahibi, “velî” bir zat olduğuna inanılan, bir Osmanlı devlet adamıdır. Bununla beraber haksızlığa uğrayarak şehit edilmesi de halk muhayyilesinde Mahmud Paşa’nın şahsiyeti etrafında pek çok efsanenin teşekkül etmesine yol açmış, ayrıca da İstanbul halkı tarafından yüz yıllarca unutulmayarak türbesi etrafında bir takım inanç ve pratiklerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

Menakıpnamede yer alan başlıca dört efsane; efsanenin epizotları, efsanede geçen kahramanlar, efsanede geçen zamanlar, efsanede geçen mekânlar, efsanede geçen motifler bakımından incelenmeye çalışılmıştır.

Menakıpnamede yer alan efsanelerde zaman ve mekân olarak tarihî hakikatlerin dışına çıkılarak Mahmud Paşa'nın kimliği ve kişiliğinin yüceltilmiş olduğu görülmüştür.

Öyle ki menakıpnamede, Mahmud Paşa, özellikle Fatih Sultan Mehmed'in yanından ayırmadığı, başı her sıkıştığında başvurduğu, üstün vasıflara sahip bir devlet adamı olarak resmedilmektedir. Halk muhayyilesinin şekillendirdiği bu efsanelere göre; Fatih Sultan Mehmed, Mahmud Paşa'yı o kadar çok sever ki Bizans imparatorluk ideolojisinin en önemli unsuru ve İstanbul'un fethinin sembolü olan Ayasofya'yı Mahmud Paşa ile giriştiği bir ok atma yarışında ödül olarak ortaya koyar.

Menakıpnamedeki efsanelerde yer alan motifler kısaca şunlardır: "kıskançlık", "iftira", "cezalandırma", "affetme", "mükâfatlandırma" "dua", "beddua", "namaz", "zekâ" ve "hile" ile düşmanı yenme, "didon hilesi", "müsabaka", "yönlendirici ve teşvik edici" ve "uyandırıcı ve haber verici" işlevleriyle "rüya", "ilahi hazineler", "3, 10, 41, 1001 gibi formülistik sayılar", Eşrefoğlu Rumî ve Hacı Bayram Veli gibi "din uluları", "ortadan kaybolma", "kaybolduğu yerde ortaya çıkma", "aniden titreyerek hastalama, yere düşme" gibi "olağanüstülükler", "zor durumlarda ve felaketlerde yardımcılık" ve "iyileri mükâfatlandırıp kötülerini cezalandırma, bereket ve bolluğa kavuşturma", işlevleriyle "Hızır", Hazret-i Muhammed örneğinde olduğu gibi "peygamberler", Sultan II. Murad, Fatih Sultan Mehmed, İmparator Konstantin gibi "padişahlar-krallar".

Menakıpnamede bu motifler kullanılarak, halkın kendisini "velî" mertebesine çıkardığı Mahmud Paşa'nın, Allah'ın sevgili bir kulu olduğu vurgulanmak istenmiş, zekâsı başta olmak üzere olağanüstü vasıflarıyla Osmanlı devleti için üstün hizmetleri olduğu anlatılmıştır.

Menakıpname yaygınlaştırılarak Mahmud Paşa ile ilgili olumlu propaganda yapılmış, Mahmud Paşa'nın şöhretinin daha geniş kitlelere ulaştırılması sağlanmış, türbesi vasıtasıyla da Mahmud Paşa etrafında bir velî kültü oluşturulmuştur.

KAYNAKLAR

- Ahmet Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmânî*, haz.: Recep Toparlı, TDK Yayınları, Ankara 2000.
- Ahterî-i Kebîr*, Dersaadet 1324.
- Ali Nazîmâ-Reşad, *Mükemmel Osmanlı Lugatı*, Dersaadet 1318.
- BANGUOĞLU, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, 3. bs., TDK Yayınları, Ankara 1990.
- BARTHOLD, W. W., "Didon Hilesi Masalına Dair", *Halk Bilgisi Haberleri*, Yıl: 3, Sayı: 34, 15 İkincikânun 1934.
- BİRİŞİK, Abdülhamit, "Mahmud Paşa", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, YKY, c. 2, İstanbul 1999.
- CEBECİOĞLU, Ethem, *Hacı Bayram Veli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 12. bs., Aydın Kitabevi, Ankara 1993.
- DOĞAN, D. Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, 11. bs., İz Yayıncılık, İstanbul 1996.
- ERGİN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, 19. bs., Bayrak Yayınları, İstanbul 1992.
- GÜNEŞ, Mustafa, *Eşrefoğlu Rûmî Hayatı, Eserleri ve Dîvânından Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- İmam Nevevî, *Riyâzîs's-Sâlihîn, Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, Tercüme ve Şerh: M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük, Erkam Yayınları, İstanbul 1997.
- İPEKTEN, Halûk vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev.: Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005.
- KAHRAMAN, Seyit Ali - Yücel Dağlı (Hazırlayanlar), *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, İstanbul. 2. bs., 1. Cilt-1. Kitap, İstanbul Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- KARAMAN, Fikret - Karagöz, İsmail - Paçacı, İbrahim - Canbulat, Mehmet - Gelişgen, Ahmet - Ural, İbrahim, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.
- KOÇU, Reşad Ekrem, *Osmanlı Padişahları*, Ana Yayınevi, İstanbul 1981.
- KUBAN, Doğan, "Mahmut Paşa Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 5, Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı Yayını, İstanbul 1994.
- Menâkıb-ı Ayaşofya ve Menâkıb-ı Mahmûd Pâşâ-yı Velî ve Selmân Dîvânı*, 1188, Bağdatlı Vehbi 2187.
- Mütercim Âsim Efendi, *Burhân-ı Katı*, haz.: Mürsel Öztürk, Derya Örs, TDK Yayınları, Ankara 2000.
- OCAK, Ahmet Yaşar, *İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2007.

- _____, *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler-Metodolojik Bir Yaklaşım*, TDK Basımevi, Ankara, 1997.
- ORTAYLI İlber, "Osmanlı Toplumunda Yönetici Sınıf Hakkında Kamuoyunun Oluşumuna Bir Örnek - Menâkıb-ı Mahmud Paşa-i Veli", *Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Dergisi (Prof. T. Bekir Balta Armağanı)*, Ankara 1974.
- ÖZKAN, Mustafa, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, 2. bs., İstanbul 2000.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, C. 6, İstanbul 1978.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993.
- REDHOUSE, Sir James W., *Türkçe-İngilizce Lügat Kitabı*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2001.
- SAKAOĞLU, Saim, *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1980.
- _____, *Efsane Araştırmaları*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1992.
- SCHİMMEL Annemarie, *Halifenin Rüyalari İslamda Rüya Ve Rüya Tabiri*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2005.
- _____, *Sayıların Gizemi*, 2. bs., Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2000.
- SERTOĞLU, Midhat, *Osmanlı Tarih Lügati*, 2. bs., Enderun Kitabevi, İstanbul 1986.
- STEINGASS, A *Comprehensive Persian-English Dictionary*, Beyrut 1975.
- Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, İstanbul 1317/1901.
- Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi, *Lehçetü'l-Lügat*, haz.: H. Ahmet Kırkkılıç, TDK Yayınları, Ankara 1999.
- ŞÜKÜN, Ziya, *Farsça-Türkçe Lugat (Gencine-i Güftar Ferheng-i Ziya)*, MEB Yayınları, İstanbul 1996.
- TEKİNDAĞ, Şehabeddin, "Mahmud Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Ankara 2003.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri, *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul 1977.
- Türkçe Sözlük*, 10. bs., TDK Yayınları, Ankara 2005.
- UÇMAN Abdullah - Önder, Akıncı, *Eşrefoğlu Rûmî, Hayatı ve Menkîbeleri*, İstanbul 1976.
- ÜNVER, A. Süheyl, "Fatih Devri Fıkraları", *İstanbul Risaleleri*, C. 2, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1995.
- YÜCEL, Yaşar - Sevim, Ali, *Klâsik Dönemin Üç Hükmüdarı Fatih-Yavuz-Kanuni*, TTK Basımevi, Ankara, 1991.
- YÜKSEL, Hasan Avni, *Türk İslâm ve Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara 1990.